

PRZEGLĄD GEOGRAFICZNY

ПОЛЬСКИЙ ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР
POLISH GEOGRAPHICAL REVIEW
REVUE POLONAISE DE GEOGRAPHIE

Tom XXIV. zeszyt 4

1

9

5

2

POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE

PRZEGLĄD
GEOGRAFICZNY

ПОЛЬСКИЙ ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР
POLISH GEOGRAPHICAL REVIEW
REVUE POLONAISE DE GEOGRAPHIE

Tom XXIV. zeszyt 4

КВАРТАЛНИК

1 9 5 2

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE

KOMITET REDAKCYJNY

Stanisław Leszczycki (przewodniczący i redaktor naczelny),
Jerzy Kondracki, Tadeusz Żebrowski, Jerzy Kostrowicki
(sekretarz)

RADA REDAKCYJNA

Józef Barbag, Józef Czekalski, Julian Czyżewski, Jan Dylak,
Mieczysław Fleszar, Rajmund Galon, Romuald Gumiński,
Mieczysław Klimaszewski, Bogumił Krygowski, Adam Malicki,
Bolesław Olszewicz, Stanisław Pietkiewicz, Eugeniusz Romer,
Stefan Zbigniew Różycki, Franciszek Uhorczak,
Józef Wąsowicz, August Zierhoffer.

Adres Redakcji: Polskie Towarzystwo Geograficzne,
Warszawa, Krak. Przedmieście 30.

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE — WARSZAWA 1952 R.

Nakład 1500 egz.

Zamówienie 1625

Arkuszy wyd. 6¹/₂; druk. 4¹/₂.

Druk ukończono w grudniu 1952 r.

Pap. druk. sat. V kl. 70 g.

3-B-30407.

STOŁECZNE ZAKŁADY GRAFICZNE — WARSZAWA, WISLANA Nr 6.

SPRAWOZDANIA

JERZY KONDRACKI

Przedmiot i zadania geografii fizycznej w świetle dyskusji na łamach „Izwestij Wsiesojuznogo Geograficzeskogo Obszczestwa“

Prace podsekcji geografii I Kongresu Nauki Polskiej zwróciły uwagę na niezadowalający stan geografii w Polsce, w tym również geografii fizycznej. Analiza dotychczasowego dorobku naukowego wykazała wprawdzie pewne osiągnięcia, zwłaszcza w dziedzinie klimatologii i geomorfologii, ale stopień poznania środowiska geograficznego naszego kraju jest bardzo niezadowalający, fragmentaryczny, a metodologicznie ogromna większość geografów opierała się w swych pracach na błędnych podstawach teoretycznych, niezgodnych z filozofią marksistowsko-leninowską.

Jednakże zadania, jakie wytyczył geografii polskiej Kongres Nauki, budzą pewien niepokój o losy geografii fizycznej jako samodzielnej nauki. W sformułowaniach wstępnych referatu sekcji nauk o Ziemi zostało powiedziane, że badają one środowisko geograficzne i poszczególne jego elementy i odkrywają prawa przyrody kształtujące to środowisko. W świetle tej definicji nie jest jasne, czym się ma zajmować geografia fizyczna, a czym pozostałe nauki o Ziemi i aczkolwiek dalej geografia została określona jako nauka, badająca środowisko geograficzne jako pewną całość oraz syntetyzująca dane o wszystkich elementach środowiska geograficznego, to zadania postawione przed geografiami fizycznymi nie odpowiadają w zupełności powyższym sformułowaniom. Oto z zakresu geografii fizycznej przewidziano następujące prace: wykonanie mapy morfologicznej Polski w skali 1 : 300000, wykonanie w tej samej skali mapy hydrograficznej, opracowanie syntezy klimatu Polski oraz badania nad erozją gleb. Są to przecież zagadnienia cząstkowe z zakresu poszczególnych dyscyplin, badających elementy środowiska geograficznego, a nie właściwe badania fizyczno-geograficzne, traktujące środowisko w sposób kompleksowy.

Taka tematyka prac geograficznych grozi rozpadnięciem się geografii fizycznej na 3 odrębne dyscypliny: klimatologię, hydrografię i geomorfologię, a faktyczny stan rzeczy potwierdza te obawy. Geografia fizyczna jako odrębny przedmiot zniknęła z programów uniwersyteckich. Mamy obecnie wielu geomorfologów, którzy w swych pracach stosują coraz bardziej punkt widzenia geologicznego, mamy klimatologów, przechodzących na pozycje meteorologiczne, mamy hydrografów, zresztą w ogóle bardzo nielicznych, którzy zajmują się bądź to hydrogeologią, bądź problematyką hydrologiczną, natomiast znajomość gleboznawstwa, ekologii roślin i zwierząt jest wśród geografów na ogół bardzo słaba, a całokształtem

środowiska geograficznego w praktyce nikt się nie zajmuje. Nie stać nas dotąd nawet na taki zarys geografii kraju, jaki w okresie międzywojennym dał *L e n c e w i c z*, wyraźnie reprezentujący kierunek fizyczno-geograficzny i nie tracący z oczu tego piętna, jakie na obliczu kraju wywarła gospodarka ludzka w jej wielowiekowym rozwoju.

Inaczej sprawy stoją w Związku Radzieckim, gdzie nie tylko geografia fizyczna uprawiana jest jako odrębna dyscyplina, ale nawet bujny jej rozwój spowodował pewne różnice metodologiczne poszczególnych szkół, żywo dyskutowane w ciągu ostatnich kilku lat pod kątem widzenia teorii i metodologii marksistowskiej. Rozwinęły się tam trzy główne kierunki geografii fizycznej:

1. stworzony przez *L. B e r g a* i reprezentowany przez ośrodek leningradzki kierunek „krajobrazowy” opierający się głównie na elementach klimatyczno-biogeograficznych,

2. kierunek również regionalistyczny (krajobrazowy), reprezentowany przez Wydział Geograficzny Uniwersytetu Moskiewskiego, oparty jednak głównie na podstawach geomorfologicznych (*D o b r y n i n*, *M a r k o w*, *S o ł n c e w i* inni),

3. kierunek reprezentowany przez Instytut Geograficzny Akademii Nauk i oparty o teorię „procesu geograficznego”, stworzoną przez akademika *G r i g o r i e w a*.

Geografia fizyczna jest w ZSRR odrębnym kierunkiem specjalizacyjnym na uniwersytetach obok geomorfologii, klimatologii, kartografii i geografii ekonomicznej, a profesor uniwersytetu leningradzkiego *K a l e s n i k* dał pierwszy podręcznik geografii ogólnej, ujmujący w jeden system zarys wzajemnych związków, jakie zachodzą pomiędzy poszczególnymi elementami przyrodniczymi, składającymi się na tzw. przez niego „geograficzną powłokę Ziemi”.

W roku 1950 i 1951 organ naukowy Wszechzwiązkowego Towarzystwa Geograficznego („Izwestija”) zamieścił cały szereg wypowiedzi, dotyczących metodologicznych podstaw geografii fizycznej, które warto omówić, celem pobudzenia rozwoju geografii fizycznej na gruncie polskim. W roku 1950 zagadnień tych dotyczyły 2 artykuły:

1. „Znaczenie prac *J. S t a l i n a* dla geografii”, napisany przez *S t. K a l e s n i k a*,

2. „Błędy akademika *A. G r i g o r i e w a*”, napisany przez *K. M a r k o w a*.

W roku 1951 w dziale dyskusji opublikowano:

1. *S m i r n o w*: O błędnych poglądach w teoretycznych zagadnieniach geografii (w zeszycie 3).

2. Dyskusja na temat niektórych teoretycznych zagadnień radzieckiej geografii fizycznej (tamże).

3. *M a k i e j e w*: O geografii, naturalnych strefach i krajobrazach (w zeszycie 5).

4. *A r m a n d*: Radziecka geografia na przełomie (w zeszycie 6).

W pierwszym z tych artykułów *K a l e s n i k* starał się wykazać, że dialektyczno-materialistyczny pogląd na świat zawarty jest zarówno

w teorii krajobrazowej L. B e r g a, jak i w teorii geograficznego procesu G r i g o r i e w a.

Artykuł M a r k o w a napisany został po ukazaniu się w czasopiśmie „Kultura i życie“ artykułu K. W a s i l j e w a pt. „W oderwaniu od życia“, w którym została poddana ostrej krytyce działalność G r i g o r i e w a oraz Instytutu Geograficznego Akademii Nauk. M a r k o w w swym artykule starał się wykazać, że teoria jedynego procesu geograficznego jest błędna, natomiast teoria krajobrazowa całkowicie naukowo uzasadniona i zgodna z zadaniami budowy komunizmu. Kierunek krajobrazowy zarówno K a l e s n i k, jak i M a r k o w uważają za charakterystyczny dla całej radzieckiej geografii fizycznej. M a r k o w pisał, że „W krajobrazie oddzielne elementy środowiska geograficznego związane są ze sobą w sposób prawidłowy i genetyczny, tworząc rozwijający się system materialny — naturalny kompleks, który w warunkach socjalistycznego społeczeństwa należy wykorzystać i przekształcać dla celów socjalistycznej produkcji...“ (str. 468—469).

Jeszcze dobitniej poglądy te wyrażone są w artykule K a l e s n i k a : „...radzieccy geografowie wykazali, że geografia posiada swój własny obiekt badań... Takim obiektem badań geografii regionalnej jest krajobraz geograficzny, zaś obiektem badań geografii ogólnej — całokształt krajobrazów ziemskich, nazywany powłoką geograficzną Ziemi... Jeśli znane są istota i charakter wewnętrznych związków w krajobrazie, to łatwo można przewidzieć, jak będzie się zmieniać cały krajobraz, jeżeli zmienić w nim jakiegokolwiek ogniwo strukturalne, zatem problem przekształcenia całego krajobrazu na użytek człowieka sprowadza się do problemu oddziaływania na jedno z ogniw krajobrazu, wybrane w należyty sposób“ (str. 6—7).

* * *

W artykule dyskusyjnym S m i r n o w wyciągnął następujące wnioski z powyższych wypowiedzi:

1. Zasadnicze zadanie geografii ma polegać na badaniu pewnych krajobrazów, których całokształt ziemski tworzy środowisko geograficzne.

2. Krajobraz ma być rzeczywistym kompleksem naturalnym, w którym przedmioty i zjawiska (elementy przyrody) powiązane są z sobą w jakiś prawidłowy i genetyczny sposób.

3. Przekształcanie przyrody w ZSRR nie jest niczym innym, jak przekształcaniem krajobrazów.

4. Przekształcanie krajobrazów sprowadza się do oddziaływania na ich poszczególne ogniwa (elementy przyrody), których zmiana spowoduje zmianę całości krajobrazu, a zatem i całokształtu krajobrazów, podlegających przeobrażeniu.

W związku z powyższym S m i r n o w cytuje definicję krajobrazu podaną przez B e r g a : „krajobraz geograficzny jest takim całokształtem, czyli zgrupowaniem przedmiotów i zjawisk, w którym osobliwości rzeźby, klimatu, wód, pokrywy glebowej, szaty roślinnej i świata zwierzęcego, a także do pewnego stopnia działalności ludzkiej zlewają się w jedną harmonijną całość, powtarzającą się w sposób typowy na całej roz-

ciągłości danej strefy Ziemi". K a l e s n i k w swym podręczniku geografii ogólnej całkowicie zgadza się z takim określeniem krajobrazu, proponując jedynie zastąpienie określenia „harmonijny“ przez „prawidłowy“.

Jako przykłady elementarnych krajobrazów cytowane są: krajobraz wąwozów zboczowych, krajobraz osuwisk na krawędziach dolin, krajobraz bagienny itd.

S m i r n o w tę teorię krajobrazową uważa za całkowicie błędną. Rzeźba, klimat, gleby, roślinność i świat zwierzęcy są częściami składowymi, różnymi stronami j e d y n e j i c a ło ś c i o w e j p r z y r o d y. Wzajemna zależność różnych stron przyrody występuje zarówno w całym środowisku geograficznym, jak i na każdym metrze kwadratowym powierzchni Ziemi, toteż nie może być ona zasadniczą cechą, charakteryzującą realne utwory geograficzne, jak np. oceany, kontynenty, systemy górskie, równiny, strefy i dorzecza. Przy podejściu krajobrazowym żywa i różnorodna, całościowa w swym rozwoju przyroda przekształca się w jakiś mozaikowy, mechaniczny całokształt tak zwanych typów terenu — krajobrazów, stanowiących sumę jednolitych zespołów, których jedność w istocie sprowadza się do wspólnoty przestrzennej.

W przeciwieństwie do tego ujęcia S m i r n o w twierdzi, że środowisko geograficzne rozczłonkowane jest nie na jakieś wewnętrznie jednorodne typy terenu, ale na takie rzeczywiste utwory geograficzne, z których każdy jest całkowicie prawidłową jednością rozwoju różnorodnych, różnego typu terytoriów. Środowisko geograficzne jest jednością przeciwieństw, wynikających z rozwoju oceanów, kontynentów i stref geograficznych. Kontynent jest np. jednością różnorodnych i wzajemnie przeciwstawnych utworów tektonicznych, systemów górskich, równin, stref, dorzeczy itd. Stref geograficznych nie można dzielić na części o charakterze nie strefowym, natomiast powierzchnię kontynentów słusznie można dzielić na obszary dorzeczy, które są takimi jednostkami, jakimi człowiek najczęściej operuje, zwłaszcza przy zagadnieniu przekształcania przyrody. Dorzecza łatwo jest według tej samej zasady dzielić na mniejsze jednostki. W szeregu rzeczywistych utworów geograficznych nie ma miejsca na wymyślone krajobrazy, które ostatecznie nie są niczym innym niż „pejzażami“, a „pejzażoznawstwo“, jeśli nawet uznać słuszność jego istnienia, obniża poziom naukowej geografii i nie ma nic wspólnego z głównym zadaniem nauk geograficznych — tj. z badaniem p r a w i d ło w o ś c i r o z w o j u ś r o d o w i s k a geograficznego w całości, na poszczególnych oceanach, kontynentach, w górach, na równinach, w strefach i w dorzeczach. W obrębie zewnętrznie jednorodnego „pejzażu“ nie można badać praw rozwoju przyrody, ponieważ jest to możliwe jedynie w oparciu o naturalne kompleksy, złożone z różnych elementów krajobrazowych, podczas gdy pejzaż (krajobraz) nie ma nic wspólnego z naturalnym kompleksem przyrodniczym. „Krajobrazoznawcy“ przedstawiają przekształcanie przyrody jako przekształcanie krajobrazów, a badanie krajobrazów rozumieją jako badanie historii ich rozwoju. W ten sposób dochodzą oni do pojęcia tzw. „krajobrazu pierwotnego“. Z kolei przekształcanie przyrody rozumiane jest jako powrót do takiego idealnego stanu pierwotnego.

Zalecaną metodę przekształcania przyrody przez oddziaływanie na jeden z elementów krajobrazu S m i r n o w uważa za sposób prymitywny i nie mający nie wspólnego z wielostronną i kompleksową praktyką przekształcania przyrody w Związku Radzieckim. Częstkowe oddziaływanie na przyrodę stosowane bywa jedynie w warunkach gospodarki kapitalistycznej.

K a l e s n i k i M a r k o w powołują się na autorytet D o k u c z a j e w a, który jednak nigdy nie mówił o krajobrazach, a jego teoria strefowości nie daje żadnych podstaw do rozważań na tematy krajobrazowe. Twórcą teorii krajobrazów był A. H e t t n e r, na którego powoływał się B e r g w swoich pierwszych pracach (1913—1915), nie wypierając się pokrewieństwa z teorią H e t t n e r a nawet w swej pracy o geograficznych strefach ZSRR z roku 1947 (kiedy zgodnie z H e t t n e r e m pisał, że „geografia bada, czym i jak wypełniona jest przestrzeń na Ziemi“).

Nie negując zasług B e r g a jako badacza przyrody, wybitnego znawcy historii geografii rosyjskiej i uczonego-organizatora, należałoby stwierdzić, że krajobrazowa teoria B e r g a jest w całości zapożyczona od H e t t n e r a, że jest to teoria błędna, mechanistyczna i idealistyczna.

W zakończeniu swego artykułu S m i r n o w wzywa „krajobrazoznawców“ do publicznej samokrytyki.

* * *

W nawiązaniu do artykułu S m i r n o w a a w związku z pracami Stalina o językoznawstwie, w tym samym zeszycie „Izwiestij“ opublikowana jest dyskusja na temat niektórych teoretycznych zagadnień radzieckiej geografii fizycznej¹⁾. Dyskusja ta miała miejsce 26.I i 12.II.1951 r. w Leningradzie we wspólnych posiedzeniach Wydziału Geografii Fizycznej Towarzystwa Geograficznego oraz filozoficznego seminarium Wydziału Geograficznego Uniwersytetu Leningradzkiego. W posiedzeniach tych brało udział 300 osób. Obszerne słowo wstępne wygłosił K a l e s n i k. Przemówienie swoje rozpoczął od stwierdzenia, że rok 1950 jest przełomowym w historii geografii radzieckiej, ponieważ postanowienia rządu o wielkich budowlach komunizmu idą w tym kierunku, żeby geografia z nauki badającej krajobrazy geograficzne przekształciła się w naukę o tworzeniu nowych krajobrazów geograficznych. Wprawdzie nie można twierdzić, że geografowie niczego nie dokonali dla dzieła przekształcenia przyrody, ale nie można też zamykać oczu na to, że geograficzne badania terenowe miały głównie „akademicki“ charakter, a praktyczny cel badań nierzadko stał na dalszym miejscu. Zdecydowane przesunięcie uwagi geografów na rozpatrywanie działalności gospodarczej wymaga jasnego zdawania sobie sprawy ze stanu teorii geograficznej. Prace S t a l i n a o językoznawstwie mówią o wielkim znaczeniu przodującej teorii naukowej i krytyki naukowej. „Żadna nauka nie może rozwijać się i prospero-

¹⁾ Izwiestija Wsiesojuznogo Geograficznego Obszczestwa, 83, wyp. 3, str. 308—327.

wać bez walki poglądów, bez wolności krytyki“ (S t a l i n: *W sprawie marksizmu w językoznawstwie*). Nauka nie może również rozwijać się na bazie nieprawidłowej teorii. Odnośnie stanu teorii geograficznej K a l e s n i k stwierdza, że jest on podobny jak w dziedzinie językoznawstwa przed wystąpieniem S t a l i n a. Faktem jest, że na pytania, jaki jest przedmiot, zakres i treść geografii fizycznej, co to jest krajobraz geograficzny i jakie są jego cechy, co to jest proces geograficzny — różni geografowie dadzą różne odpowiedzi, co świadczy, że część tych odpowiedzi musi być błędna. Przyczyną tego stanu rzeczy jest brak częstszej dyskusji naukowej, która zaczęła się rozwijać dopiero po wystąpieniu S t a l i n a w sprawie językoznawstwa.

Jednym z najważniejszych zadań jest rozwinięcie teorii geografii a opublikowane w „Woprosach filozofii“ i na łamach „Izwestij“ artykuły S m i r n o w a dają dobrą okazję do szerszej wymiany poglądów.

K a l e s n i k przyznaje, że S m i r n o w słusznie stwierdza opóźnianie się geografii radzieckiej w stosunku do szybkiego tempa rozwoju ZSRR i wyłaniających się zagadnień gospodarczych, słusznie też widzi przyczynę tego stanu rzeczy w niedostatecznym sprecyzowaniu metodologicznych i teoretycznych podstaw geografii. Całkowicie słuszna jest krytyka burżuazyjnych, pseudonaukowych koncepcji geograficznych, w tym także najbardziej rozpowszechnionych teorii H e t t n e r a. Aczkolwiek tutaj S m i r n o w nie powiedział niczego nowego, tym niemniej powtórzenie krytyki w jak najostrzejszej formie jest pożyteczne, ponieważ podtrzymuje czujność geografów w stosunku do obcej i szkodliwej ideologii.

S m i r n o w ostro krytykuje geografę radziecką, w szczególności krajobrazową szkołę B e r g a, jak również „szkołę Uniwersytetu Moskiewskiego“ i „szkołę akademika G r i g o r i e w a“, a więc wszystkie główne kierunki w geografii fizycznej. W szczególności zarzuty S m i r n o w a dotyczą pojęcia krajobrazu geograficznego. Zarzuty S m i r n o w a dają się sprowadzić do następujących punktów:

1. Krajobraz nie jest obiektywnie istniejącą rzeczywistością, ale czymś wymyślonym, ograniczonym całkowicie dowolnymi granicami.

2. Krajobraz wyróżniany jest na podstawie jednorodności występujących zjawisk, podczas gdy środowisko geograficzne jest z natury rzeczy różnorodne, a ponadto wyróżniane taksonomiczne jednostki przyrodnicze stoją w rażącej sprzeczności z jednostkami gospodarczymi.

3. Pojęcie krajobrazu oparte jest na fałszywie naukowej teorii wzajemnie współdziałających czynników; obiektywna prawidłowość rozwoju środowiska geograficznego zastąpiona jest wzajemnym oddziaływaniem różnych czynników.

4. Krajobraz rozpatruje się w oderwaniu od całościowego środowiska geograficznego, które traktowane jest jako suma lokalnych stanów wzajemnego oddziaływania różnorodnych czynników.

K a l e s n i k polemizuje z powyższymi poglądami w następujący sposób. Krajobraz nie jest jakąś wymyśloną koncepcją, ale czymś, co realnie istnieje i może się powtarzać w różnych punktach określonej przestrzeni. „Przypuśćmy, że na jakimś miejscu badacz widzi wzgórze poroździelane obniżeniami, zajętymi przez bagna lub jeziora, las iglasty na

wzgórzach i mieszany w obniżeniach nie zajętych przez jeziora, gleby bielcowe. Puściwszy się w dalszą drogę przekonywa się on, że ten charakterystyczny zespół wzgórz, jezior, bagien, iglastych i mieszanych lasów, bielcowych gleb itd. powtarzając się regularnie ciągnie się na znacznej przestrzeni. Przekonywa się on także, że następuje moment, kiedy opisany wyżej zespół zostaje zastąpiony przez inny, który znów powtarza się regularnie na przestrzeni dziesiątków kilometrów i tworzy nowy, o innym obliczu obszar. Te różniące się od siebie partie — krajobrazy — każdy może zobaczyć, obserwować, badać, ponieważ one rzeczywiście istnieją w przyrodzie“.

Geografowie radzieccy pojmują krajobraz czysto dialektycznie, a mianowicie jako terytorium zróżnicowane a jednocześnie jednorodne. Krajobraz jest różnorodny, ponieważ składa się z różnorodnych pod względem charakteru i formy części składowych (pod względem charakteru przyrodniczego są to: rzeźba, gleby, roślinność, wody itd., pod względem formy — działy wodne, stoki, doliny, rzeki, jeziora, wody podziemne itd.). Jednak jest on również jednorodny, ponieważ zespół tych części składowych jest regularny i powtarza się w sposób typowy na określonej przestrzeni. Tym samym siły powodujące rozwój krajobrazu — walka różnorodnych, przeciwstawnych sił — nie są z pojęcia krajobrazu wykluczone, jak twierdzi S m i r n o w, ale niezmiennie mu towarzyszą. Za podstawę wyróżniania jednostek naturalnych S m i r n o w przyjmuje zasadę łączenia przedmiotów i zjawisk nie według ich podobieństwa, ale różnicowania. Jednakże dotąd klasyfikacje naukowe oparte były na wprost przeciwnej zasadzie. Dotyczy to wprawdzie systematycznych nauk przyrodniczych, ale i przy podziałach terytorialnych zasada ta musi obowiązywać, o ile chce się uniknąć zawalenia zasad klasyfikacji. Granicę pomiędzy regionami prowadzi się tam, gdzie jeden typ jednorodności wyższego lub niższego rzędu zastępowany jest przez drugi typ jednorodności (podobnie jak to robią synoptycy przy wydzieleniu różnych mas powietrznych).

W krytyce S m i r n o w a najdziwniejsze jest to, że teorię wzajemnego oddziaływania czynników, na której opiera się pojęcie krajobrazu, nazywa on fałszywą, nie naukową. Wydaje się, że wzajemna łączność i wzajemna zależność przedmiotów i zjawisk jest jednym z najogólniejszych praw obiektywnej rzeczywistości. Dialektyka uczy nas rozpatrywać przyrodę jako powiązaną, jedyną całość, gdzie przedmioty i zjawiska związane są ze sobą w sposób organiczny, zależą od siebie i jedno uwarunkowują drugie. Czytamy u E n g e l s a : „...przekonanie, że wszystkie zjawiska przyrody znajdują się w systematycznym, wzajemnym związku, podobna naukę do szukania tego systematycznego związku wszędzie, i w szczegółach i w całości“ (*Anty-Dühring*). S m i r n o w natomiast twierdzi, że geograficzne kompleksy w ramach krajobrazowych są faktycznie przypadkowe.

Inna rzecz, że rzeczywistych prawidłowości zjawisk nie można ustalić, jeżeli rozpatruje się je w terytorialnie ograniczonych zespołach, ponieważ krajobraz nie jest systemem autonomicznym, ale częścią większej całości — całego środowiska geograficznego. Ale nazywać lokalne wzajemne związki wewnątrz krajobrazu czysto zewnętrznymi i twierdzić, że są one

przypadkowe, to znaczy popełnić gruby błąd metodologiczny, stać na stanowisku metafizycznym.

Nie jest przypadkiem, że na czarnoziemach nie rośnie sosna, że rzeka płynie w dolinie, a nie po grzbiecie, że na południowych stokach wzgórz jest cieplej niż na północnych. Czyż budowa i funkcje serca są przypadkowe, ponieważ jest ono częścią większego organizmu?

Niesłusznie i ogólnikowo obwinia S m i r n o w a wszystkich geografów radzieckich, że jakoby rozpatrują oni krajobraz w oderwaniu od środowiska geograficznego w całości. K a l e s n i k przypomina, że w swych zasadach ogólnej geografii fizycznej z 1947 r. wyraźnie pisał, iż „...tak jak krajobraz geograficzny nie da się oddzielić od powłoki geograficznej, tworząc jej część, tak powłoka geograficzna nie da się oddzielić od krajobrazu, przejawiając się w krajobrazach i poprzez krajobrazy“ (*Osnowy obszernego ziemlewiędzi*, str. 13).

Według S m i r n o w a obiektem geografii jest całe środowisko geograficzne jako coś pełnego i prawidłowego. Jest to słuszne. Jednakże bezpośrednio badanie całej powierzchni Ziemi nie jest możliwe. Praktycznie badanie jej szło i idzie drogą stopniowego zaznajomienia się z poszczególnymi częściami. Pojęcie o ogólnych prawach środowiska geograficznego powstawało i jest udoskonalane tylko drogą rozszerzania i pogłębiania badań regionalnych przy pełnej świadomości, że osobliwości regionalne są jedynie częstkami całego środowiska geograficznego.

S m i r n o w pisze, że specyfika geografii zawiera się w tym, iż środowisko geograficzne należy rozpatrywać jako warunek rozwoju społeczeństwa, tj. nie ze stanowiska „czystej nauki“, ale jako obiekt zorganizowanego i planowego oddziaływania socjalistycznego społeczeństwa w interesie rozwoju tego społeczeństwa. Myśl jest bezsporna, ale źle wyrażona. Każda nauka (botanika, fizyka, chemia, geologia itd.) nie może pozostawać czystą nauką i powinna służyć dziełu budowy komunizmu. Pod tym względem geografia nie wyróżnia się żadną specyfiką. S m i r n o w pomieszał tutaj dwa pojęcia: z a d a n i e i c e l. Z a d a n i e m g e o g r a f i i jest badanie całego środowiska geograficznego, a celem badania jest wykorzystanie tego środowiska w interesie przyspieszenia rozwoju socjalistycznego społeczeństwa.

Według S m i r n o w a podstawową kategorią geograficzną jest s t r e f a, która dalej już nie może być dzielona, jednakże w dalszych wywodach uznaje on również podziały międzystrefowe i wewnątrzstrefowe, zalecając w szczególności podział na dorzecza, równiny, systemy górskie, kontynenty i oceany. Każdy z tych utworów ma być samodzielną jednością o wewnętrznych przeciwieństwach. Ponieważ w obręb strefy mogą wchodzić części innych „jednostek geograficznych“ (gór, równin, dorzeczy), koncepcja S m i r n o w a nie może być uważana za konsekwentną. Nb. sformułowania S m i r n o w a wykazują również inne nieściśłości. Mówi on, że „środowisko geograficzne jest jednością przeciwieństw, wynikających z rozwoju oceanów, kontynentów i stref geograficznych“. Tymczasem środowisko geograficzne jest przecież systemem materialnym, a nie abstrakcyjną jednością przeciwieństw! Oceany, kontynenty, systemy górskie, równiny, strefy i dorzecza to według S m i r

n o w a nie zespół elementów przyrodniczych, ale zespół różnorodnych terytoriów. Ale skoro S m i r n o w mówi, że zespół elementów przyrodniczych (rzeźby, wód, klimatu, gleb itd.) nie może być cechą charakteryzującą krajobraz, bo występuje w całym środowisku geograficznym i na każdym kwadratowym metrze powierzchni Ziemi, to przecież występuje on w różnorodnych kompleksach, stanowiąc właśnie o ich odrębności (mało wilgoci, dużo ciepła — pustynia, dużo wilgoci, dużo ciepła — las tropikalny itd.).

Jednakże dyskusja nad teoretycznymi podstawami geografii fizycznej nie może się ograniczać do wykazania pozytywnych stron oraz błędów w opublikowanych ostatnio artykułach S m i r n o w a. Mogą jedynie one posłużyć za punkt wyjścia dyskusji, która powinna rozwinąć się szerzej. Trzeba omówić rzeczywiste błędy radzieckiej geografii. Są one następujące:

1. Wprawdzie klasyfikacja nauk H e t t n e r a została już dawno przez naukę radziecką odrzucona, jednakże do dziś ukazują się prace, w których pokutuje jego punkt widzenia. Niemało opisów geograficznych składa się z systematycznego wyłożenia danych o rzeźbie, klimacie, glebach, roślinności itd. bez próby powiązania tych danych w jednolitą całość. Elementy krajobrazu rozłożone są „po półkach“, a krajobraz tym samym okazuje się nie czymś wewnątrznie jednolitym i jedynym, a tylko przestrzenią, „wypełnioną“ rzeźbą, klimatem, glebą itd. Takie podejście nie jest niczym innym jak wyrazem hettnerowskiej zasady chorologicznej.

2. Większość prac fizyczno-geograficznych opisuje nie krajobrazy rzeczywiście istniejące, ale „odtworzone“, tj. „uwolnione“ od piętna, jakie na nie wywarła działalność społeczeństwa. Stąd na południu Ukrainy dotąd „szumią stopy ostnicowe“, aczkolwiek już dawno ich tam nie ma. Opis przyrody bez należytego uwzględnienia wpływu na nią społeczeństwa jest również wadą pracy K a l e s n i k a *Siewiernyj Kawkaz i niżnij Don*.

3. Niektórzy badacze krajobrazów nie uznają ogólnej geografii fizycznej za samodzielną dyscyplinę, co jest właśnie oderwaniem się od całości środowiska geograficznego. Błąd ten znalazł niestety swój wyraz w usunięciu ogólnej geografii fizycznej jako obowiązującego przedmiotu z planów zajęć na wydziałach geograficznych.

4. Poważnymi błędami odznacza się również teoria „fizyczno-geograficznego procesu“, przy czym najważniejsze z nich są następujące: a) niewłaściwe pojmowanie fizyczno-geograficznego procesu jako jednoczasowego wzajemnego oddziaływania przedmiotów i zjawisk, oraz b) charakterystyka tego procesu jako jakiegoś dyrygenta, stojącego poza środowiskiem geograficznym, niejako ponad nim.

5. Złe jest również, że w geografii radzieckiej istnieją dwa kierunki teoretyczne. Radziecka teoria geograficzna powinna być jedna, jak jedyny jest marksistowsko-leninowski pogląd na świat. Taka jedyna teoria geograficzna powinna zostać wypracowana.

W dalszej dyskusji zabierało głos 7 osób (I s a c z e n k o, K r y ł o w, B ł a g o w i d o w, S z w e d e, D j a k o n o w, B l u m e n t a l, N i e w s k i j), a zamknął ją znowu Stanisław K a l e s n i k.

W wypowiedzi I s a c z e n k i na uwagę zasługują następujące momenty: zarzuca on S m i r n o w o w i, że krytykując teorię krajobrazową płacze poglądy geografów burżuazyjnych z poglądami geografów radzieckich. Jednakże nowa teoria krajobrazu nie jest jeszcze dostatecznie wypracowana i tu I s a c z e n k o wskazuje, że należy iść w trzech kierunkach: po linii badania struktury, rozwoju i prawidłowości przestrzennego rozmieszczenia krajobrazów.

Stosunkowo mało uwzględniany jest moment genetyczny. Wskazuje również na to, że w geografii fizycznej za mało rozwinięta jest specjalizacja. Względy praktyczne powinny by może spowodować szkolenie specjalistów w zakresie krajobrazów tundry, krajobrazów pustynnych itd.

K r y ł o w podkreślił, że dla geografa teren stanowi właściwe laboratorium i że właściwą metodologię geografii można wypracować w procesie wykonywania prac terenowych, związanych z gospodarką narodową. Kładzie wielki nacisk na badanie działalności społeczeństwa w kierunku przekształcania przyrody i stawia postulat odrzucenia takiej geografii fizycznej, która ignoruje człowieka. Zwrócił uwagę, że dotychczasowe wysiłki geografów skierowane były w kierunku wypracowania „systemów taksonomicznych“, odrębnych dla geografii fizycznej i odrębnych dla geografii ekonomicznej. W ujęciu B e r g a i K a l e s n i k a jednostkami taksonomicznymi w geografii fizycznej są krajobrazy. Według P o n o m a r e w a są to: „konkretne elementarne krajobrazy“, „uogólnione elementarne krajobrazy“ i „krajobrazy“ (jako jednostki wyższego rzędu). W klasyfikacji S o ł n c e w a odpowiadają tym pojęciom „facja“, „uroczyszcze“ i „krajobraz“. Inne systemy klasyfikacyjne są analogiczne. Ten etap w rozwoju geografii był prawidłowy i naturalny. Jednak rozwój geografii wymaga ustalenia wspólnego celu dla geografii fizycznej i ekonomicznej, który K r y ł o w formułuje w następujący sposób: „Geografia ustala ogólne prawa rozwoju geograficznej powłoki Ziemi, bada przekształcanie jej w ciągu historii rozwoju społeczeństwa i wypracowuje przyrodnicze i społeczne podstawy dla naukowej prognozy geograficznej“.

Interesująca była wypowiedź B ł a g o w i d o w a. Podkreślił on, że badanie przyrody i społeczeństwa posiada 3 etapy rozwoju. Elementy przyrody badane były najpierw w oderwaniu przez nauki fizyczne i przyrodnicze, które dawały charakterystykę i systematykę zjawisk. Następnie poszczególne zjawiska rozpatrywano na tle innych. Jednakże na tym etapie te tzw. czynniki („faktory“) wyjaśniane były w sposób uproszczony, mechaniczny, jednostronny. Jest to etap przebyty już w rozwoju nauki.

Racjonalne poznanie przyrody (drugi stopień poznania według L e n i n a) polega na badaniu wielostronnych zależności między zjawiskami w ich dynamice, we współrzędnych czasu i przestrzeni. Badacz zwykle wybiera jeden element, rozpatrując pozostałe jako czynniki dla tego elementu. Tego rodzaju są prace z zakresu geobotaniki, gleboznawstwa, geomorfologii itd. Przy tej metodzie element abstrakcji jest zachowany, ale ma już inny charakter — metodycznej umowności.

Współczesna geografia dążąc do stosowania metodologii materializmu dialektycznego, czyni próbę syntetyzowania rezultatów poszczególnych

dyscyplin przyrodniczych z tym założeniem, żeby przedstawić przyrodę w jej jedności na podstawie ogólnych praw współzależności i rozwoju. Jednakże synteza taka jest bardzo trudna, ponieważ przedstawia ona wyższy stopień racjonalnego poznania przyrody w jedności jej wzajemnych przeciwieństw.

Zadanie nasze polega przede wszystkim na uniknięciu rozerwania związków pomiędzy metodyką badania oddzielnych stron przyrody a metodologiczną zasadą jedności przyrody.

Trzeci stopień poznania powinno stanowić zbadanie i rozwiązanie zagadnień wzajemnego stosunku przyrody oraz społeczeństwa ludzkiego na podstawie jasnych sformułowań S t a l i n a. Trudność sytuacji polega na tym, że geografia nie rozwiązawszy zagadnień stadium drugiego obowiązana jest rozwiązywać zagadnienia stadium trzeciego. Tego wymaga epoka wielkich budowli komunizmu i geografia nie może pozostać na uboczu. Dlatego błędem jest przeciwstawianie sobie geografii fizycznej i geografii ekonomicznej, które powinny stanowić zespół powiązany z sobą zadaniami, jakie stawia gospodarka narodowa. Pojęcie regionu potrzebne jest zarówno dla geografa fizycznego jak i dla geografa ekonomicznego, aczkolwiek w pierwszym wypadku powinien to być raczej w miarę możliwości region jednorodny w różnym stopniu (w zależności od skali), w drugim zaś wypadku składać się z różnych jednostek fizyczno-geograficznych. Dla celów geografii ekonomicznej konieczna jest synteza fizyczno-geograficzna, a tej w należytej formie dotąd nie ma.

Krytyka sytuacji na odcinku geografii fizycznej, jaką dał S m i r n o w, jest słuszna, ale metodycznie zawiera wiele elementów błędnych. Zwalczając pojęcia „czynnika“ i „krajobrazu“ S m i r n o w nie zauważył, że w geografii radzieckiej dawno uzyskały one nową treść i tylko etymologicznie związane są z przeszłością. Z kolei zalecając dorzecza jako geograficzne jednostki taksonomiczne staje na stanowisku formalistycznym i metafizycznym. Jest to po prostu oszczędność wysiłku sprowadzająca się do pracy gabinetowej bez potrzeby badań terenowych i oparta o kryterium formalno-kartograficzne. Praktyczne potrzeby nakazują dzielić dorzecza na różne krajobrazy (np. prawe i lewe części dorzeczy Wołgi i Jeniseju) lub przeciwnie — łączyć terytoria różnych dorzeczy (np. dolnej Wołgi i Uralu). Skąd zresztą spadek terenu powodujący taki lub inny odpływ wód, miałyby być czynnikiem uwarunkowującym całą przyrodę?

Prawidłowe obiektywne wydzielenie regionu jest zadaniem skomplikowanym i trudnym. Istotnym brakiem krajobrazowej regionalizacji jest jej subiektywizm a ustalanie ścisłych granic pomiędzy regionami jest w ogóle niemożliwe, ponieważ jak już podkreślił E n g e l s, wszystkie różnice w przyrodzie przechodzą jedne w drugie poprzez formy pośrednie. S m i r n o w, powołując się na D o k u c z a j e w a, zapomina, że był on dialektykiem „żywiolowym“, który nie wyczerpał problemu wzajemnych współzależności i nie mógł ich zresztą w swoim czasie wyczerpać. Po D o k u c z a j e w i e nowe momenty do nauki o strefach i czynnikach wniósł W i l i a m s, jednak S m i r n o w przechodzi nad tym do porządku dziennego, ponieważ nie widzi on geograficznej rzeczywistości i interesuje się głównie formalnymi zagadnieniami kartograficznymi.

Reasumując B ł a g o w i d o w stwierdza, że wprawdzie geografia radziecka wykazuje jeszcze poważne braki i krytyka jest bardzo potrzebna, jednak taka krytyka jak w artykule S m i r n o w a jedynie dezorientuje, a jego propozycje są formalistyczne i nieużyteczne. Praktyka wiele rozstrzygnie i połączy geografów. Krytyka powinna wynikać z praktyki a nie z pomysłów gabinetowych.

Wypowiedzi pozostałych dysputantów były krótsze i mniej istotne.

Doc. B l u m e n t a l podkreślił, że potrzebny jest nie tylko ścisły związek geografii fizycznej i geografii ekonomicznej, ale również ściślejsza łączność geografii z szeregiem innych nauk.

N i e w s k i zauważył, że od krajobrazów nie można się odwracać, ponieważ są one realnie istniejącą rzeczywistością. Wbrew S m i r n o w o w i i radzieccy geografowie mówią nie o jednorodności krajobrazu, a o jego typowości, a to są rzeczy różne, których nie można łączyć. Zwrócił również uwagę, że K a l e s n i k o w i należy zawdzięczać pierwszą próbę sformułowania ogólnej geografii fizycznej; przed nim geografia fizyczna istniała tylko z nazwy i w gruncie rzeczy była nie samodzielna nauką, ale encyklopedycznym połączeniem szeregu nauk.

Dyskusję podsumował K a l e s n i k. Stwierdził on, że nikt z przemawiających nie kwestionował krajobrazu jako obiektu badań geograficznych i że dyskusja jak gdyby toczyła się jednym korytem. Sprecyzował rozróżnienie pojęć „powłoka geograficzna“ i „środowisko geograficzne“, nadając pierwszemu znaczenie szersze, dotyczące również okresu dziejów geologicznych, kiedy jeszcze nie było na Ziemi człowieka. O środowisku geograficznym można mówić z chwilą pojawienia się człowieka, dla którego cała powłoka geograficzna stała się wówczas jednym z niezbędnych warunków życia i rozwoju społeczeństwa. Jeszcze raz podkreślił jedność krajobrazów i całej powłoki geograficznej. Strukturą krajobrazu (bądź powłoki geograficznej) nazwał charakter wzajemnych związków, bądź wzajemnych oddziaływań pomiędzy przedmiotami i zjawiskami. Prawidłową zmianę struktury, rozwój krajobrazu (lub całej powłoki geograficznej) zaproponował nazwać p r o c e s e m g e o g r a f i c z n y m.

Pojęciu temu nadaje on inny sens niż G r i g o r i e w, który pod słowem proces rozumiał nie rozwój, a tylko wzajemne oddziaływanie przedmiotów i zjawisk, w dodatku zaś stworzył później fałszywą koncepcję „jedynego procesu geograficznego“, łącząc „proces fizyczno-geograficzny“ z „procesem ekonomiczno-geograficznym“.

Tak więc zadanie geografii fizycznej K a l e s n i k precyzuje ostatecznie w następujący sposób: „Zadanie geografii fizycznej zawiera się w poznaniu powłoki geograficznej pod względem jej składu, zewnętrznego wyglądu, budowy (struktury) i rozwoju“. Jednakże te aspekty badania nie są całkowicie równoważne.

Opisanie zewnętrznego wyglądu powłoki geograficznej i jej materialnego składu jest konieczne, ale specyfika geograficznego badania powierzchni Ziemi leży w badaniu struktury i rozwoju powłoki geograficznej. Trzeba przy tym podkreślić potrzebę badania wpływu społeczeństwa ludzkiego na przyrodę i dlatego współczesne krajobrazy trzeba badać takimi, jakimi one są, a nie „zdejnować“ z nich ślady działalności człowieka

i dawać obraz „krajobrazu odtworzonego“. Ta ostatnia metoda może mieć zastosowanie przy podejściu historycznym.

W zeszytce 5 tego samego tomu „Izwestij“ ukazał się ponadto artykuł P. M a k i e j e w a pt. „O geografii, naturalnych strefach i krajobrazach“. Artykuł ten zaczyna się następującym zdaniem: „Zanim zaczniesz się uprawiać krytykę istniejących poglądów na podstawie jakiegokolwiek nauki, trzeba mieć jasne wyobrażenie o tym obiekcie, który bada dana nauka i zdecydować, w jakim celu ma się badać ten obiekt“. Wychoząc z tego założenia M a k i e j e w zarzuca S m i r n o w o w i, że łączy pojęcia z zakresu nauk przyrodniczych z pojęciami z zakresu nauk ekonomicznych, nie zdaje sobie jasno sprawy ze znaczenia pojęcia „środowisko geograficzne“ i „społeczeństwo“, że fałszywie interpretuje prawo strefowości. M a k i e j e w, stojąc na stanowisku odrębności problematyki przyrodniczej i ekonomicznej uważa, że trzeba się wyrzec terminu „geografia“ w znaczeniu odrębnej dyscypliny naukowej. „Pod tym pojęciem można rozumieć osobną dyscyplinę opisową o charakterze informacyjnym (praktycznie bardzo ważną), systematyzującą materiał faktyczny, odnoszący się do takiego lub innego terytorium (obojętne w jakich granicach, zaspokajając potrzeby praktyczne), ale nie rozwiązującą samodzielnie teoretycznych zagadnień prawidłowości rozwoju i rozmieszczenia ani obiektów przyrodniczych, ani ekonomicznych, ani też samych ludzi. Teoretyczne wywody w miarę potrzeby (w zależności od celów opisu) może ona czerpać z odpowiednich podstawowych samodzielnych dyscyplin naukowych. Takimi dyscyplinami dla geografii powinny być: geografia fizyczna (ja bym ją nazwał kompleksowym przyrodoznawstwem) oraz geografia ekonomiczna (dyscyplina społeczna)“. [str. 509].

Geografia ekonomiczna powinna zajmować się badaniem prawidłowości przestrzennego rozmieszczenia działalności gospodarczej tej lub innej grupy ludzkiej, politycznie (lub administracyjnie) związanej terytorialnie w pewną całość (rejon, obłast, państwo, kolonia). Badanie to powinno nawiązywać do przyrodniczego środowiska danego zgrupowania. Natomiast otaczająca przyroda nie powinna figurować w opisach ekonomiczno-geograficznych, jak to prawie zawsze bywa, w postaci jakiegoś, nie wiadomo do czego służącego „tła“, wskutek czego liczne opisy przedstawiają się w postaci „wylczeń“ nie tylko nie związanych z „tłem“ przyrodniczym, ale również z ludźmi, o których produkcji jest mowa.

W drugiej części swego artykułu M a k i e j e w omawia zadania geografii fizycznej i broni poglądów B e r g a. Stwierdza on na wstępie, że jeżeli geografia fizyczna powinna zajmować się środowiskiem przyrodniczym, w szczególności dla potrzeb jego planowego, racjonalnego wykorzystania (w Związku Radzieckim) lub dla wyjaśnienia aktualnego jego wykorzystania (w krajach zagranicznych), to samo przez się jest zrozumiałe, że taka geografia powinna operować realną rzeczywistością, która nie może nie mieć określonego położenia terytorialnego na powierzchni Ziemi. Inaczej mówiąc, geografia fizyczna bada realną przyrodę jako prawidłowy system, składający się z określonych naturalnych części, a tym samym zajmuje się historyczno-przyrodniczą (czyli fizyczno-geograficzną) regionalizacją. Jest to zasadnicze zadanie geografii fizycz-

nej i nikt nie wypowiada się przeciwko temu, jednakże jedni wysuwają je na pierwsze miejsce (np. B e r g), a inni na drugie (G r i g o r i e w).

Jeżeli interesują nas jakieś naturalne jednostki, zwłaszcza z punktu widzenia perspektyw ich gospodarczego wykorzystania, to w pierwszym rzędzie powinny nas interesować prawidłowości ich wewnętrznej struktury, czyli inaczej — wzajemny związek odpowiednich elementów przyrody (klimatu, gleb, wód gruntowych itd.), aby wiedzieć i rozumieć, jak będzie reagować dany system w całości, o ile naruszymy, zniszczymy lub zamienimy któryś z elementów składowych. Jeżeli nikt nie wysuwał zastrzeżeń dotyczących tej zasady, to jednak w geografii radzieckiej toczy się spór, jak należy wyróżniać naturalne jednostki, czy mają to być naturalne regiony D o k u c z a j e w a, czy krajobrazy B e r g a, czy krajobrazy S o ł n c e w a, czy krajobrazy D o b r y n i n a, czy jakieś inne jednostki w rodzaju „bloków“ S m i r n o w a, „facji“ S z c z u k i n a itp.

Nikt z geografów radzieckich nie odrzuca stref naturalnych D o k u c z a j e w a, uważając je za podstawowe wielkie jednostki regionalizacji, jedynie G r i g o r i e w wprowadza jednostki jeszcze większe — pasy i sektory. Co się tyczy H e t t n e r a, to nie zna on nauki o strefach, nie precyzuje pojęcia krajobrazu i podział powierzchni Ziemi przeprowadza w oparciu o eklektyczne połączenie różnych kryteriów. Wynika z tego jasno, że pozbawionego teoretycznej podstawy hettnerowskiego pojęcia krajobrazu nie można porównywać z pojęciem krajobrazu B e r g a. Wprawdzie B e r g zgadzał się z H e t t n e r e m, że geografia jest nauką „chorologiczną“, jednak nigdy nie stał na stanowisku sztucznego podziału nauk na systematyczne, historyczne i chorologiczne i zawsze pojmował geografję jako naukę, zajmującą się całokształtem realnych obiektów (roślin, zwierząt, gleb itd.) w danym okresie i na określonym miejscu, toteż nie można mu zarzucać sztucznego odrywania od siebie materii, przestrzeni i czasu. Podkreślał on również potrzebę badania dynamiki krajobrazów tzn. badania ich zmienności, powstawania i rozwoju.

Przykładami krajobrazów w pojęciu B e r g a są świerczyny leśne strefy nizin, bory sosnowe tejże strefy, błota tej strefy itd. Krajobrazy takie powstają jako rezultat przełamania się charakterystycznych dla danej strefy warunków klimatycznych na różnego rodzaju podłożu glebowym (piaskach, glinach itp.) i w różnego rodzaju warunkach nawodnienia. B e r g podkreślał, że „wzorem dla geografii krajobrazów może być nauka o społeczeństwach roślinnych“. Innym przykładem różnych krajobrazów mogą być typy pustyń: piaszczyste, kamieniste, lessowe, gliniaste (takyry) itd., różniące się charakterem gruntów, na których z reguły rośnie swoista roślinność. Zespoły te są strefowe, ponieważ są wyrazem średnich warunków klimatycznych, ale w granicach strefy są „wewnątrzstrefowe“, uzależnione od charakteru gruntów i nawodnienia. Tym sposobem w obrębie strefy krajobrazy kształtują się w sposób ściśle prawidłowy. Zbiorniki wodne (jeziora) i rzeki należy rozpatrywać jako krajobrazy samodzielne — są to elementy strefowe, ale nie krajobrazowe (tzn. nie muszą wchodzić w skład każdego krajobrazu). Nie ma żadnej sprzeczności między teorią strefowości D o k u c z a j e w a i teorią krajobrazową. Sam D o k u c z a j e w pisał o potrzebie

wyróżniania w obrębie stref pewnych regionów naturalnych, toteż twierdzenie S m i r n o w a, że „krajobrazoznawstwo“ nie jest krokiem naprzód, ale odsunięciem się od poglądów D o k u c z a j e w a, świadczy o dowolności założeń samego S m i r n o w a.

W trzeciej części artykułu M a k i e j e w krytykuje poglądy S o ł n c e w a, wyrażone w artykule „O morfologii naturalnego krajobrazu geograficznego“ (Woprosy geografii, t. 16, 1949, str. 35). Podług S o ł n c e w a „naturalnym krajobrazem geograficznym trzeba nazywać takie jednorodne genetycznie terytorium, na którym obserwuje się prawidłowe i typowe powtarzanie tych samych wzajemnych związków i wzajemnych uwarunkowań zespołów: budowy geologicznej, form rzeźby, powierzchniowych i podziemnych wód, mikroklimatów, gleb i zróżnicowań glebowych, fito- i zoocenozów“. M a k i e j e w kwestionuje pojęcie „genetycznej jednorodności“ krajobrazu, o której nie można mówić w odniesieniu do zespołu ciał, których istota nie wynika z danego zgrupowania i częściowo mogą one pochodzić z zewnątrz. Prawidłowiej byłoby również mówić nie o rozwoju, ale o zmienianiu się krajobrazu. W poglądach S o ł n c e w a przebija błędna teoria jakiegoś samodzielnego procesu fizyczno-geograficznego. Już sam fakt, że zmiany klimatu nie są uwarunkowane siłami tkwiącymi w krajobrazie świadczy, że nie można mówić o jakimś samodzielnym rozwoju krajobrazu. Świat zwierzęcy również nie jest ściśle z danym krajobrazem związany. Jest on wprawdzie elementem strefowym, ale nie krajobrazowym.

Jeśli uważnie przyjrzeć się „terytorialnym kompleksom“ S o ł n c e w a, to można jasno przekonać się, że wszystkie one związane są z genetycznymi formami rzeźby. Jednak zdaniem M a k i e j e w a formy terenu nie mają decydującego znaczenia w uwarunkowaniu pozostałych elementów środowiska, natomiast ważniejszy jest charakter gruntów. Poglądy S o ł n c e w a stoją zresztą pod wpływem poglądów S z c z u k i n a i całej grupy przedstawicieli Uniwersytetu Moskiewskiego, którzy za punkt wyjścia regionalizacji biorą wiekłe formy rzeźby. Znalazło to swój wyraz również w programach geografii fizycznej dla uniwersytetów, wydanych przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego. Dowolność kryteriów dla określenia krajobrazu M a k i e j e w zarzuca również D o b r y n i n o w i, który wyróżnia np. „krajobraz tundrowy“, „krajobraz jeziorny“, „pagórkowaty krajobraz morenowy“, „krajobraz poleski“ itd. Wszystkie tego rodzaju podziały nie pozwalają na ich ujęcie w jakiś prawidłowy system.

Czwarta część artykułu poświęcona jest krótkiemu omówieniu poglądów G r i g o r i e w a. Skrytykowałszy na wstępie jego teorię „procesu fizyczno-geograficznego“ stwierdza, że jego system regionalizacji pozornie pokrywa się z podziałami D o k u c z a j e w a i B e r g a, nie można go jednak przyjąć, ponieważ oparty jest na błędnej podstawie „procesu, warunkującego wewnętrzny rozwój wszystkich gradacji“.

W zakończeniu (część V) autor jeszcze raz formuje swoje poglądy na geografii fizyczną w następujący sposób:

„Geografia fizyczna bada prawidłowy skład przyrodniczych elementów (klimatu, roślinności, gleb itd.), tworzących naturalne środowisko

przyrodnicze na powierzchni ziemi (włączając ląd i wodę) w danym okresie, biorąc pod uwagę i uwzględniając trwanie względnej niezmienności tego lub innego zjawiska, na podstawie prawidłowości występowania zespołów według „prawa światowej strefowości“ W. D o k u c z a j e w a, uwarunkowanego prawidłowością rozmieszczenia energii słonecznej na kulistej powierzchni Ziemi i wynikającego z niej światowego krążenia atmosferycznego i oceanicznego“.

Szczegóły budowy stref naturalnych powinno badać się na podstawie nauki o krajobrazach B e r g a.

Podstawowym zadaniem geografii fizycznej jest regionalizacja badanych terenów, dla różnych celów — naukowych, ogólnokształcących, gospodarczych i in.

Konieczność regionalizacji wynika z różnorodnych potrzeb. Istota jej zawiera się w tym, że dla ludzi niezbędne jest posiadanie zwięzłego, i jasnego wyobrażenia o warunkach naturalnych tego lub innego terytorium (obojętne w jakich granicach), a można to uczynić jedynie pod warunkiem, że dane terytorium zostanie podzielone na jednorodne części o swoistych cechach, dające się rozpatrywać jako części jakiegoś systemu. Dlatego regionalizacja musi być oparta na jednolitych i porównywalnych zasadach.

* * *

W roku 1951 ostatnim artykułem w ramach dyskusji o zadaniach geografii w ogóle, a w szczególności geografii fizycznej, była wypowiedź A r m a n d a w 6 zeszytcie tomu 83 „Izwestij Wsiesojuznogo Geograficznego Obszczestwa“. A r m a n d stwierdza na wstępie, że z a d a n i e j a k i e j k o l w i e k n a u k i, p o j m o w a n e n a j o g ó l n i e j, z a w i e r a s i ę n i e w c z y m i n n y m, j a k w b a d a n i u j e j p r z e d m i o t u. Zadanie to nie zmienia się, chociaż sam przedmiot może być pojmowany w sposób rozmaity w różnych epokach i w różnych krajach. Natomiast w zależności od historyczno-społecznych warunków oraz poziomu kultury zmieniają się k o n k r e t n e z a d a n i a n a u k i.

Autor jest zdania, że Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa i następne lata budowy socjalizmu postawiły przed geografiami radziecką szereg nowych konkretnych zadań, które dzieli on na 5 grup:

1. Rozpowszechnienie wiedzy geograficznej.
2. Zbadanie pod względem geograficznym terytorium Związku Radzieckiego.
3. Zbadanie pod względem geograficznym krajów zagranicznych.
4. Udział w przekształcaniu przyrody.
5. Stworzenie marksistowskiej teorii i metodologii geografii.

Ściśle mówiąc, zasadniczo nowe są tylko dwa ostatnie zadania. Trzy pierwsze wymagały od geografów jedynie przejścia na wyższy stopień w ramach znanego im pola działalności.

R o z p o w s z e c h n i e n i e w i e d z y g e o g r a f i c z n e j ma ogromne znaczenie kulturalne i polityczno-wychowawcze. Wiąże się ono z rozpowszechnieniem szkolnictwa, wzrostem nakładu książek i czasopism, popularyzacją wiedzy o środowisku geograficznym, krajach świata, walce z siłami przyrody itd.

Radzieccy geografowie wiele zdziałali w tym kierunku, istnieją jednak również poważne braki. Wiele podręczników szkolnych pozostawia dużo do życzenia. Praktyczna szkoła geografii — turystyka — nie otrzymuje dostatecznego poparcia ze strony organizacji geograficznych. Słabo i nierównomiernie rozwinięty jest ruch krajoznawczy. W zakresie wydawnictw popularno-geograficznych sprawy polepszyły się dopiero po drugiej wojnie światowej w związku z powstaniem Państwowego Wydawnictwa Literatury Geograficznej. Ale i tu zarysowały się dysproporcje. Prace rosyjskich podróżników zostały przedstawione doskonale, natomiast brak jest wydawnictw, objaśniających poszczególne procesy fizyczno-geograficzne oraz mało jest kompleksowych opisów regionalnych. Naturalnym ośrodkiem pracy kulturalno-geograficznej powinno być Towarzystwo Geograficzne. Powinna być silnie zwiększona jego masowość, stworzona gęstsza sieć oddziałów i filii, nawiązana ścisła łączność z nauczycielstwem oraz organizacjami turystycznymi i krajoznawczymi. Oczywiście konieczne jest zwiększenie w tym celu jego bazy materialnej.

Z b a d a n i e p o d w z g l ę d e m g e o g r a f i c z n y m t e r y t o r i u m Z w i ą z k u R a d z i e c k i e g o było głównym polem działalności radzieckich geografów. W tym celu zostały utworzone instytuty naukowo-badawcze w systemie Akademii Nauk ZSRR, akademii republik związkowych i uniwersytetów oraz zorganizowano liczne ekspedycje naukowe. Jednakże na skutek decentralizacji prowadzonych prac wiele cennych materiałów nie zostało należycie wykorzystanych i uległo pogrzebaniu w archiwach, nie doczekawszy się publikacji. Nie było jednolitych metod opracowań, dlatego wiele materiałów okazało się nieporównalnych. Plany prac przez długi czas były zestawiane bez należytego uwzględnienia interesów państwowych i często były wyrazem jedynie zainteresowań indywidualnych, podczas gdy instytucje planujące miały trudności z powodu braku danych geograficznych. Niektórzy uczeni wysilali się, gdzieby wetknąć wykonane przez nich, mało aktualne badania. Słowem geografia, zamiast posłużyć jako podstawa do planowania, nie potrafiła zaplanować swojej własnej roboty.

Z b a d a n i e p o d w z g l ę d e m g e o g r a f i c z n y m k r a j ó w z a g r a n i c z n y c h ma duże znaczenie z dwóch względów:

1. nie można poznać wielu praw rozwoju sfery geograficznej, znając jedynie jej część;
2. trzeba mieć jasny obraz rozwoju krajów, z którymi Związek Radziecki związany jest licznymi węzłami politycznymi, kulturalnymi i handlowymi.

Pod tym względem geografowie radzieccy zdziałali bardzo mało. W popularnych wydawnictwach nierzadko panoszy się wulgarny geografizm, a jeszcze częściej — niemniej szkodliwe jego przeciwieństwo — wulgarne socjologizowanie, wypierające z książek o krajach zagranicznych wszelką treść geograficzną.

Z a s a d n i c z o n o w y m z a d a n i e m j e s t u d z i a ł w p r z e k s z t a ł c a n i u p r z y r o d y. Geografowie nie od razu pojęli, że przekształcanie przyrody jest ich bezpośrednią sprawą, zwłaszcza, jeśli chodzi nie o zmianę jednego składnika środowiska geograficz-

nego, ale całego kompleksu. Tylko geograf może wskazać pożądane lub niepożądane pośrednie konsekwencje przeprowadzanych zmian i nikt poza geografem nie może wypracować schematu krajobrazowej regionalizacji, która jest konieczną podstawą przeprowadzanych melioracji. Planowe przekształcanie przyrody jest nowym, właściwym komunizmowi typem wzajemnych oddziaływań pomiędzy środowiskiem geograficznym i społeczeństwem. O ile w poprzednich etapach historii środowisko geograficzne było koniecznym, ale nie decydującym warunkiem rozwoju społeczeństwa, to w komunizmie stało się ono czynnikiem kierowanym tj. planowanym.

Zabezpieczenie wysokich i stałych urodzajów można osiągnąć drogą regulacji bilansu cieplnego i wodnego. W bilansie cieplnym można wpływać przede wszystkim na zmniejszenie strat, w bilansie wodnym można regulować zarówno przychód jak i rozcchód.

Pośród radzieckich geografów na zagadnienie to zwracał od dawna uwagę G r i g o r i e w, który wskazywał również na konieczność stosowania metod ilościowych. Jednakże w praktyce geografowie okazali się zupełnie nie przygotowani do rozwiązywania zagadnień tego rodzaju. Przyczyny powyższego stanu rzeczy były następujące:

1. Przewodnie idee G r i g o r i e w a cieszyły się małą popularnością, ponieważ wykładane były łącznie ze sztucznymi, nieżyciowymi koncepcjami, co zmniejszało ich wartość i utrudniało zrozumienie.

2. Sam G r i g o r i e w i jego następcy, rozumiejąc ważność metod ilościowych, nie posiadali dostatecznych umiejętności fizyczno-matematycznych do konkretnego zastosowania tych metod w praktyce.

3. Kierunek krajobrazowy, reprezentowany przez B e r g a i szkołę Uniwersytetu Moskiewskiego, skoncentrował swe zainteresowanie na badaniu lokalnych cech środowiska geograficznego, nie poświęcając dostatecznej uwagi uogólnieniom i prawom ogólnym, których znajomość była konieczna przy rozwiązywaniu zasadniczych zagadnień kierowania procesami przyrodniczymi na wielkich terytoriach.

Zostały dokonane wprawdzie pewne osiągnięcia w dziedzinie badania procesów fizyczno-geograficznych, które uzyskano przez kompleksowe badania na stacjach badawczych, ale w pracach nad leśnymi pasami ochronnymi geografowie nie wzięli udziału i w rezultacie zostało popełnione w terenie wiele błędów. Geografowie nie przeprowadzili fizyczno-geograficznej i ekonomiczno-geograficznej regionalizacji terenów zalesianych, co właśnie przyczyniło się do powstania błędnych rozwiązań. Nauka z owej pierwszej nieudanej próby wejścia geografii na nowe tory nie poszła jednak na marne. Myśl o tym, że głównym zadaniem geografów radzieckich jest udział w przekształcaniu przyrody, znalazła powszechne uznanie. Pojawiły się nawet pewne niebezpieczne tendencje zaniedbania wszystkich pozostałych zadań geografii. Utwierdziło się również przekonanie wśród kadr techniczno-inżynierskich, że przekształcanie przyrody wielkich terytoriów jest problemem geograficznym i że same tylko techniczne metody mogą spowodować zupełnie niepożądane i nieoczekiwane konsekwencje w warunkach klimatycznych, zasoleniu gleb, wahaaniach poziomu zbiorników wodnych, zmianie świata organicznego itd.

Rezultatem tego było wciągnięcie zespołów geograficznych do prac nad projektowaniem wielkich budowli komunizmu.

Geograf podchodzi do przyrody jak lekarz do chorego. Musi znać jej choroby (denudacja gleb, posuchy, suchowieje itd.) musi wskazać leczenie. Jednak przyrodę można leczyć tylko drogą regulowania procesów fizyczno-geograficznych: erozji, akumulacji, wywiewania gleb, parowania, odpływu itd. Ale procesami tymi nie można kierować bez ich głębszej znajomości, do czego konieczne jest głębsze opanowanie podstaw fizyki i biologii. Teoretyczne zacofanie geografów powinno być zlikwidowane drogą przeszkolenia pracowników naukowych oraz drogą rewizji programów uniwersyteckich, które są przeciążone nomenklaturą i wiadomościami opisowymi kosztem znajomości praw i procesów, a studenci są mało przygotowani do czekających ich zadań praktycznych. Rewizja programów nauczania jest już zresztą dokonywana.

Jednym z najważniejszych zadań radzieckich geografów jest w pracowanie marksistowskiej teorii i metodologii geografii. Zasadniczy problem metodologii — co i jak powinna badać geografia — niejednokrotnie starali się rozwiązać zarówno geografowie rosyjscy, jak i zagraniczni. Sformułowanie przedmiotu geografii okazało się zadaniem trudnym. Określenie geografii jako nauki o środowisku geograficznym nie obejmuje w pełni jej treści, ponieważ zajmuje się ona również obiektami, znajdującymi się w okolicach niezaludnionych lub istniejącymi przed pojawieniem się człowieka. Ostatnio przedmiotem dyskusji był kierunek krajobrazowy oraz kierunek rozpatrujący powłokę geograficzną jako całość, jednakże nie wykluczają się one, ale nawzajem uzupełniają (na co zresztą wskazywał K a l e s n i k). Potrzebne jest badanie rozwoju środowiska geograficznego w czasie, zarówno zalecaną przez M a r k o w a metodą paleogeograficzną, jak i metodą badania współczesnych procesów geograficznych. Wiele różnic w poglądach okazywało się pozornymi, a w wypracowaniu teoretycznych i metodologicznych zagadnień przeszkadzały niezdrowe stosunki, istniejące pomiędzy niektórymi czołowymi geografami. Dotychczasowa dyskusja nie zawsze była rzeczową i częściowo miała charakter „rozpoznawania walką“. Przypomina to nieco zwyczaj dyskusji naukowych w Ameryce, o których H a r t s h o r n e wyraził się, że mają charakter turniejów, gdzie nagrodą zwycięzcy jest prestiż, a nie prawda. Geografowie radzieccy nie powinni naśladować takich wzorów.

Na zakończenie swej analizy przyczyn niezadowolającego położenia w geografii radzieckiej autor stwierdza, że wszystkie wskazane niedomaganie są chorobami wzrostu i pokonywania trudności, wynikających z przełomowego momentu, a nie chorobami upadku i bezsiły.

Program likwidacji niedorozwoju radzieckiej geografii A r m a n d formułuje w następujący sposób:

1. Opracowanie metodologii geografii, opartej na zasadach marksizmu - leninizmu według następujących rozdziałów: Przedmiot, ogólne zadanie i cel geografii. Konkretnie zadania i cele w epoce przejścia od socjalizmu do komunizmu. Miejsce geografii w systemie nauk. Jej stosunki i granice z sąsiednimi naukami (fizyką, geofizyką, geochemią, biologią,

ekonomią polityczną, etnografią itd.). Miejsce geografii fizycznej i geografii ekonomicznej w systemie nauk geograficznych. Podział geografii na nauki poboczne i dyscypliny pomocnicze. Badanie środowiska geograficznego w przestrzeni i czasie. Względna rola i zadanie badania dawnych oraz współczesnych procesów. Związki przyczynowe i prawa geograficzne. Praktyczne nastawienie geografii radzieckiej. Trzy etapy badań geograficznych: obserwacja, systematyzacja (typizacja) i uogólnienie. Nie-rozerwalność geografii ogólnej i regionalnej. Podstawowe zasady regionalizacji.

2. Opracowanie ogólnej teorii geografii fizycznej według następującego planu: Wytworzenie się sfery geograficznej i jej zmiany na przestrzeni wszystkich okresów geologicznych. Rola czynników zewnętrznych i wewnętrznych w jej rozwoju. Wewnętrzne przeciwieństwo procesów fizyczno-geograficznych. Skokowe i stopniowe zmiany w czasie i przestrzeni. Intensywność procesów fizyczno-geograficznych. Pojęcie „czynnika kierującego“. Energetyczne zasoby procesów i możność regulowania bilansu energetycznego. Pojęcie „wieku“ form przyrody. Cykle rozwoju występowania ogólnych praw rozwoju środowiska geograficznego. Specjalna rola świata organicznego w życiu sfery geograficznej. Specjalna rola społeczeństwa ludzkiego. Sfera geograficzna jako środowisko geograficzne — konieczny warunek materialnego życia społeczeństwa.

3. Podporządkowanie pracy wszystkich zespołów geograficznych interesom gospodarczym przy jednoczesnym niezaniechaniu kulturalnych i politycznych zadań geografii. Zlikwidowanie przypadkowości w doborze tematyki prac. Stały kontakt z instytucjami planującymi, ministerstwami (geologii, komunikacji, rolnictwa itd.) i organami, kierującymi wielkimi pracami przekształcenia przyrody.

4. Przy zestawianiu planów prac badawczych uwzględnianie dalszych perspektyw rozwoju gospodarczego. Obejmowanie stanowiska konsultantów organów rządowych i organizacji planujących.

5. „Uczłowieczenie“ geografii fizycznej przez rozpatrywanie działalności społeczeństwa ludzkiego jako jednego z głównych czynników krajobrazotwórczych (przy czym nie należy jednak zaniedbywać rekonstrukcji dawnych krajobrazów naturalnych).

6. Dbanie o zachowanie geograficznej specyfiki przez geografię ekonomiczną i włączenie jej w prace organów planujących.

7. Wypracowanie kompleksowych metod robót terenowych i likwidacja formalnego podejścia do robót zespołowych, łączących uczestników ekspedycji w sposób czysto administracyjny.

8. Uwolnienie od abstrakcyjności najważniejszej pracy geograficznej nad regionalizacją.

9. Prowadzenie kompleksowych badań stacjonarnych dla poznania zmienności form i procesów w czasie.

10. Wypracowanie metodyki badań geograficznych w oparciu o ścisłe metody ilościowe, które nie mogą ograniczać się do morfometrii, ale muszą obejmować mechanizm i intensywność procesów. Wymaga to również stosowania eksperymentalnych metod laboratoryjnych.

11. Stosowanie metod matematycznych na etapach systematyzacji i uogólnienia (metody statystyczne i metoda bilansów).

12. Podniesienie poziomu organizacyjnych prac zespołowych. Zorganizowanie ewidencji, wymiany i przechowywania materiałów podstawowych według zasady regionalnej. Standaryzacja metodyki obserwacji i opracowywania.

13. Wypracowywanie i pogłębianie metod prognozy procesów fizyczno-geograficznych, co jest jednym z najważniejszych zadań w zakresie gospodarki narodowej.

14. Wzmożenie prac nad badaniem krajów zagranicznych. Stworzyć kadry geografów „zagraniczników“, znających dobrze obce języki, specjalizujących się w zakresie określonych krajów lub grup krajów i śledzących stale literaturę o tych krajach.

15. Przeprowadzenie zasadniczej przebudowy programów studiów na wydziałach geograficznych. Zachowując specjalizację w zakresie geografii fizycznej i geografii ekonomicznej, odciążyć programy od materiałów pamięciowo-opisowych rozbudowując zajęcia, sprzyjające rozwojowi nawyków do pracy samodzielnej. Zwiększyć i ulepszyć nauczanie fizyki, chemii, matematyki i dyscyplin geofizycznych, a w zakresie nauk biogeograficznych środek ciężkości przesunąć na ekologię. Wprowadzić nauczanie elementów dyscyplin technicznych: agronomii, leśnictwa, hydrotechniki, górnictwa itd. (w zależności od profilu gospodarczego terytorium, obsługiwanego przez daną wyższą uczelnię). Wprowadzić na starszych kursach praktykę produkcyjną w instytucjach gospodarczych i projektowych odpowiadających wybranej specjalności. Zachować specjalizację w zakresie nauk pobocznych.

16. Przeniesienie rozpracowywania zagadnień teorii i metodologii z konferencji i sesji do planowej tematyki instytutów, laboratoriów i katedr. Walka z przejawami rywalizacji, kumoterstwa i jałowej polemiki w celu stworzenia atmosfery wzajemnego zaufania oraz rzeczowej, koleżeńkiej krytyki i samokrytyki.

Tyle według A r m a n d a.

Reasumując dotychczasową dyskusję trzeba stwierdzić po pierwsze, że nie została ona bynajmniej zakończona i brak jeszcze ostatecznych konkluzji. Po drugie trzeba również zwrócić uwagę, że często miała ona bardzo subiektywnie-polemiczny charakter, a pozorne różnice okazywały się nie różnicami istotnymi, ale wynikającymi z niedostatecznego sprecyzowania pojęć i fałszywej interpretacji niektórych terminów. Do tego rodzaju nieporozumień doprowadził termin „krajobraz“ (landschaft). Kierunek krajobrazowy w geografii radzieckiej odcina się obecnie wyraźnie od koncepcji hettnerowskich i można go określić jako kierunek kompleksowych badań regionalnych, traktujących elementy przyrody w ich wzajemnym powiązaniu i na tle ewolucji. Stąd też fizyczno-geograficznej regionalizacji wszyscy przypisują wielkie znaczenie niezależnie od tego, jak jednostki taksonomiczne nazywane są przez różnych autorów.

Zagadnienie to nie jest jeszcze dotychczas w Polsce należycie rozumiane, a płatanie jednostek terytorialnych, historycznych, ekonomicznych i fizyczno-geograficznych ciągle się jeszcze powtarza mimo tego, że już na

I zjeździe PTG we Wrocławiu sprawa podziału Polski na regiony fizyczno-geograficzne została wyraźnie postawiona i miała swój dalszy ciąg w szeregu artykułów, opublikowanych w „Czasopiśmie Geograficznym“. Oczywiście był to tylko krok wstępny, za którym powinny nastąpić badania szczegółowe idące po linii prac terenowych kompleksowych, a w tej dziedzinie mamy jeszcze bardzo mało doświadczenia. W każdym razie w świetle doświadczeń metodologicznych z zakresu geografii fizycznej, wynikających z dyskusji wśród geografów radzieckich, plan prac geograficznych, wytyczony przez I Kongres Nauki Polskiej, powinien być odpowiednio uzupełniony kompleksowymi badaniami terenowymi związanymi z największymi budowlami socjalizmu w Polsce.

HENRYK BATOWSKI

Podział administracyjno-terytorialny ZSRR

I

„Podział administracyjno-terytorialny w ZSRR różni się zasadniczo od podziału w państwach kapitalistycznych. W Związku Radzieckim po raz pierwszy w dziejach ludzkości przeprowadzono podział administracyjno-terytorialny na podstawach naukowych, zgodnie z interesami mas pracujących. Podział ten w ZSRR uwzględnia skład narodowościowy i warunki życiowe ludności, ekonomikę (charakter gospodarki) danego terytorium, ilość i gęstość zaludnienia, ciężenie ludności ku określonym centróm politycznym, gospodarczym i kulturalnym, kierunek i rodzaj dróg komunikacyjnych, niezbędność zbliżenia aparatu administracyjnego do mas i zbliżenia kierownictwa do pracy w terenie, przy czym wzięto pod uwagę konieczność nadania podziałowi cech takich, jak: konkretność, życiowość, zróżnicowanie i operatywność. Podział administracyjno-terytorialny w ZSRR służy celom realizowania radzieckiej gospodarki socjalistycznej“.¹

Związek Radziecki składa się z szesnastu republik związkowych. Każda z tych republik zależnie od swej rozległości, zaludnienia i składu narodowościowego oraz warunków gospodarczych, dzieli się na większą lub mniejszą ilość jednostek podziału, przy czym wyżej określone warunki wyznaczają, czy poniżej szczebla republiki związkowej jest jedna, czy też więcej kategorii podziału.

Najniższą jednostką podziału jest „rajon“. Wszystkie republiki związkowe dzielą się na takie rejony, odpowiadające naszym powiatom; w niektórych republikach związkowych rejon ma inną nazwę, ale charakteru podziału to nie zmienia.

¹ Zob. hasło „Administratiwno-territorialnoje dielenije“ w I tomie *Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej*, str. 412-3.

Powyżej tego szczebla mamy w niektórych republikach związkowych jedną lub nawet więcej instancji administracyjnych. Większe republiki związkowe posiadają pośredni szczebel między władzą centralną a rejonem, a mniejsze terytorialnie ograniczają się tylko do dwu instancji — zarząd centralny i rejon.

Rozleglejsze terytorialnie republiki związkowe mają jako szczebel pośredni podział na obwody (ros. *oblast'*). Obwody te dzielą się na rejony. Wyjątkowo w Federacji Rosyjskiej istnieje jeszcze obok obwodów inna nazwa szczebla pośredniego — „kraj“, który dzieli się tak jak „oblast” na rejony, w jednym zaś wypadku kraj dzieli się na „oblasti“, te zaś na rejony. „Oblast” odpowiada naszemu województwu.

Ponadto, w niektórych republikach związkowych istnieją r e p u b l i k i a u t o n o m i c z n e. Te dzielą się tylko na rejony.

Określenie „autonomiczny“ służy ponadto niektórym obwodom: istnieją w republikach związkowych dwojakie obwody — zwykłe i o b w o d y a u t o n o m i c z n e (awtonomnaja *oblast'*). Widzimy je w niektórych republikach związkowych, przy czym w RFSRR występują one w ramach krajów, z wyjątkiem jednego: Tuwińskiego, który podlega wprost władzy centralnej.

Spotykamy się również z terminem „okręg“ (ros. *okrug*). Ten typ występuje w dwojakiej formie, tylko w RFSRR i w Ukraińskiej SRR. W Federacji Rosyjskiej mamy o k r ę g i n a r o d o w e (nacjonalny *okrug*), znajdujące się w ramach krajów i obwodów, a w Ukraińskiej SRR są okręgi administracyjne w ramach Obwodu Zakarpackiego.

Poniżej rejonu są już jednostki miejskie i wiejskie, przy czym większe miasta bywają wyłączone spod kompetencji rejonów i wchodzą bezpośrednio pod kompetencję obwodów (krajów) — są to tzw. *goroda oblastnogo podczinienija*.

Tak więc, obok najprostszego, dwuinstancyjowego schematu: republika związkowa i rejon, spotykamy, zależnie od rozległości, składu narodowościowego i specjalnych warunków lokalnych, znaczną różnorodność podziału administracyjno-terytorialnego w niektórych republikach związkowych.

A zatem: na 16 republik związkowych — cztery posiadają w swoich ramach r e p u b l i k i a u t o n o m i c z n e w łącznej liczbie również 16-u: Federacja Rosyjska (12), Gruzjińska SRR (2), Azerbajdżańska SRR (1) i Uzbecka SRR (1).²

² W artykule niniejszym poszczególne republiki poza spisem alfabetycznym, wymieniane są w kolejności takiej, jak występują w konstytucji Związku — art. 13.

Podział na obwody występuje w 10 republikach związkowych: w RFSRR, Ukrainiejskiej, Białoruskiej, Uzbekiej, Kazachskiej, Gruzinijskiej, Litewskiej, Kirgiskiej, Tadżyckiej i Turkmeńskiej SRR; pozostałe 6 (Azerbajdżańska, Mołdawska, Łotewska, Armeńska, Estońska i Karelsko-Fińska) dzielą się tylko na rejony³, (w Gruzinijskiej i Azerbajdżańskiej SRR dochodzą republiki autonomiczne — zob. wyżej).

Obwody autonomiczne istnieją w czterech republikach związkowych: RFSRR (6), Gruzinijskiej (1), Azerbajdżańskiej (1) i Tadżyckiej (1) SRR — łącznie 9.

Największa różnorodność podziału istnieje w RFSRR, która jest terytorialnie najrozleglejsza, zajmując ok. 80% całego terytorium ZSRR i najwięcej łączy w swej rodzinie różnych narodów i narodowości. Tam widzimy wszystkie stopnie hierarchii podziału: obok rejonów i obwodów także kraje, obwody autonomiczne i okręgi narodowe, przy czym szczególny jest wypadek Kraju Chabarowskiego (nad Oceanem Spokojnym), gdzie w ramach kraju mamy wszystkie te stopnie: 2 zwykłe obwody, 1 obwód autonomiczny oraz 2 okręgi narodowe, z których jeden podlega wprost władzom Kraju, a drugi za pośrednictwem jednego z obwodów.

Podział administracyjny na szczeblu obwodu i jednostek autonomicznych stanowi w Związku Radzieckim zagadnienie prawa konstytucyjnego: jest on utrwalony w tekście konstytucji Związku, konstytucyj republik związkowych i konstytucyj republik autonomicznych. Zmiana podziału może zatem nastąpić na danych szczeblach tylko taką samą drogą, jak zmiana każdego innego postanowienia zawartego w konstytucji, wymaga bowiem większości dwu trzecich głosów w każdej z Izb Rady Najwyższej Związku — o ile chodzi o podział administracyjny republik związkowych (art. 146 konstytucji ZSRR), oraz dwu trzecich głosów Rady Najwyższej tej republiki związkowej, w skład której wchodzi republiki autonomiczne, o ile chodzi o podział administracyjny republik autonomicznych (art. 151 konstytucji RFSRR, art. 146 konstytucji Uzbekiej SRR, art. 162 konstytucji Gruzinijskiej SRR i 154 konstytucji Azerbajdżańskiej SRR). Konstytucja ZSRR określa podział administracyjno-terytorialny republik związkowych na szczeblu obwodu, obwodu autonomicznego i republiki autonomicznej (art. 22—29-c konstytucji Związku; ale nie wkracza w kwestie podziału na rejony tych republik związkowych, które nie mają szczebla wyższego, niż rejon). Konstytucje RFSRR Uzbekiej SRR i Azerbajdżańskiej zastrzegają sobie wyraźnie prawo zatwierdzenia

³ W ostatnich miesiącach w republikach tych miały miejsce pewne zmiany w podziale administracyjnym, ale szczegóły ich jeszcze do nas nie dotarły (przyp. red.).

podziału na rejony (i jego zmian) we wchodzących w skład tych państw republikach autonomicznych: art. 19-d konstytucji RFSRR, art. 19-d konstytucji Uzbeckiej SRR. Następnie, w konstytucji Gruzińskiej SRR jest osobno wymieniony podział obu tam leżących republik autonomicznych Abchaskiej i Adżarskiej (art. 20—21) i podział ten może ulec zmianie tylko w trybie zmiany konstytucji Gruzińskiej SRR w ogóle; natomiast konstytucja sąsiedniej Azerbajdżańskiej SRR rozstrzyga tę sprawę w swoim art. 19-d tak samo jak konstytucje RFSRR i Uzbeckiej SRR.

Uzasadnienie i znaczenie konstytucyjnego obwarowania podziału administracyjno-terytorialnego w ZSRR wyjaśnił Stalin w swoim referacie o projekcie konstytucji ZSRR w dniu 25 listopada 1936 r., stwierdzając, że taki właśnie system ochroni podział ten przed nadmierną gorliwością w zmianach, a zapewni stałość i jasność podziału.⁴

II

Poniższy schemat podziału administracyjno-terytorialnego ZSRR wymienia poszczególne republiki związkowe w kolejności według art. 13 konstytucji ZSRR, uwzględniając: obwody, republiki autonomiczne, obwody autonomiczne, oraz specjalnie dla RFSRR — okręgi narodowe.

Podane są: oficjalna nazwa każdej republiki związkowej i oficjalny skrót oraz tłumaczenie polskie z używanym po polsku skrótem nazwy. Nazwa oficjalna podana jest dwukrotnie: po rosyjsku i w języku urzędowym danej republiki, z wyjątkiem tych wypadków, w których uniemożliwiają to trudności typograficzne i brak reguł transkrypcji alfabetów, jak np. gruziński i ormiański. Nazwy obwodów itd. podane są w brzmieniu oficjalnym rosyjskim, wg tekstu konstytucji ZSRR, natomiast nazwy ośrodków administracyjnych (stolic) tych jednostek terytorialnych, o ile możliwości w brzmieniu dwojakim: rosyjskim (na pierwszym miejscu) i urzędowym danej republiki związkowej — z zastrzeżeniem jak wyżej odnośnie do nazwy republik związkowych. (Oczywiście, w wypadku gdy nazwa rosyjska i np. białoruska są identyczne, podano nazwę tylko raz). W nawiasach podano również polskie nazwy poszczególnych jednostek i stolic, o ile istnieją.

Dane o dacie założenia, obszarze i stolicy jednostek administracyjno-terytorialnego podziału wg informatora „Administratiwno-territorialnoje dielenije sojuznych riespublik“, wyd. 1950, ze sprawdzeniem wg najnowszego szkolnego atlasu ZSRR, wyd. 1951.

⁴ J. Stalin: O projekcie konstytucji Związku SRR. *Zagadnienia leninizmu*, wyd. polskie, 1948, str. 530.

1. Rossijskaja Sowietskaja Fiedieratiwnaja Socialistyczna Rzespu-
blika, RFSFR.

(Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka,
RFSRR).⁵

Obszar: 16,922 tys. km². Stolica: Moskwa.

Lp.	Nazwa (art. 22 konst. ZSRR)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
K r a j e					
*1	Altajskij kraj	Kraj Altajski	28.9.1937	261.600	Barnauł
*2	Chabarowski kraj	Kraj Chabarowski	20.10.1938	2.485.900	Chabarowski
3	Krasnodarskij kraj	Kraj Krasnodarski	13.9.1937	85.000	Krasnodar
*4	Krasnojarskij kraj	Kraj Krasnojarski	7.12.1934	2.403.600	Krasnojarsk
*5	Primorskij kraj	Kraj Nadmotski	20.10.1938	163.000	Władiwostok (Władywostok)
*6	Stawropolskij kraj	Kraj Stawropolski	13.2.1924	76.600	Stawropol
O b w o d y					
*1	Amurskaja obłast'	Obw. amurski	20.10.1932	365.400	Błagowieszczensk
2	Archangielskaja ob.	Obw. archangielski	23.9.1937	594.200	Archangielsk
3	Astrachanskaja ob.	Obw. astrachański	27.12.1943	99.400	Astrachan
4	Brianskaja ob.	Obw. briański	5.7.1944	34.700	Briansk
*5	Czelabinskaja ob.	Obw. czelabiński	17.1.1934	87.800	Czelabinsk
*6	Czitinskaja ob.	Obw. czytyjski	26.9.1937	431.500	Czita (Czyta)
7	Czkałowskaja ob.	Obw. czkałowski	7.12.1934	122.800	Czkałow
8	Ger kouskaja ob.	Obw. gorkowski	7.12.1934	73.200	Gorkij (Gorkij)
9	Groznienskaja ob.	Obw. groznieński	22.3.1944	33.000	Groznyj
*10	Irkutskaja ob.	Obw. irkucki	26.9.1937	782.000	Irkuck (Irkuck)
11	Iwanowskaja ob.	Obw. iwanowski	14.1.1929	24.600	Iwanowo
12	Jarostawska ob.	Obw. jarostawski	11.3.1936	36.900	Jaroslavl
13	Kaliningradskaja ob.	Obw. kaliningradzki	7.4.1946	15.800	Kaliningrad
14	Kalininskaja ob.	Obw. kaliniński	29.1.1935	66.000	Kalinin
15	Kałuzskaja ob.	Obw. kałuski	5.6.1944	29.800	Kaługa

⁵ Porządek wyrazów w polskim przekładzie i porządek liter w skróceniu polskim jak w urzędowym przekładzie konstytucji ZSRR — jakkolwiek istnieje tu różnica w porównaniu z formą rosyjską. Oznaczone gwiazdką kraje, obwody itd. leżą w azjatyckiej części RFSRR.

Lp.	Nazwa (art. 22 konst. ZSRR)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
*16	Kamczatskaja ob. ⁶	Obw. kamczacki	20.10.1932	1 270.200	Pietropawłowski- Kamczackij (Kamczacki)
*17	Kiemierowskaja ob.	Obw. kemerowski	26.1.1943	95 500	Kiemierowo (Kemerowo)
18	Kirowskaja ob.	Obw. kirowski	7.12.1934	121 600	Kirow
19	Kostromskaja ob.	Obw. kostromski	13.8.1944	58 000	Kostroma
20	Krymskaja ob.	Obw. krymski	30.6.1945	26 000	Simfieropol (Sumferopol)
21	Kujbyszewskaja ob.	Obw. kujbyszewski	14.5.1928	53 900	Kujbyszew
22	Kurganskaja ob.	Obw. kurgański	6.2.1943	71 100	Kurgan
23	Kurskaja ob.	Obw. kurski	13.6.1934	50 800	Kursk
24	Leningradskaja ob.	Obw. leningradzki	1.8.1927	85 100	Leninград
25	Mołotowskaja ob.	Obw. mołotowski	3.10.1938	170 800	Mołotow
26	Moskowskaja ob.	Obw. moskiewski	14.1.1929	48 400	Moskwa
27	Murmanskaja ob.	Obw. murmański	28.5.1938	139 100	Murmansk (Murmańsk)
*28	Niżnie-Amurskaja ob. ⁶	Obw. dolno- amurski	22.7.1934	513.600	Nikołajewsk na Amurie (nad Amurem)
29	Nowgorodskaja ob.	Obw. nowogrodzki	5.7.1944	53 700	Nowogrod
*30	Nowosibirskaja ob.	Obw. nowosybirski	28.9.1937	178 600	(Nowogród) Nowosibirsk (Nowosybirsk)
*31	Omskaja ob.	Obw. omski	7.12.1934	139.300	Omsk
32	Orłowskaja ob.	Obw. orłowski	27.9.1937	31 600	Oriol
33	Pienzińska ob.	Obw. penzeński ⁷	4.2.1939	43 300	Pienza (Penza)
34	Pskowskaja ob.	Obw. pskowski	23.8.1944	31.700	Pskow (Psków)
35	Riazanskaja ob.	Obw. rizański	26.9.1937	47.100	Riazań
36	Rostowskaja ob.	Obw. rostowski	13.9.1937	104.500	Rostow na Donu (Rostów nad/Donem)
*37	Sachalińska ob. ⁸	Obw. sachaliński	20.10.1932	91.600	Južno-Sacha- linsk
38	Saratowskaja ob.	Obw. saratowski	10.1.1934	102.300	Saratow

⁶ W Kraju Chabarowskim.

⁷ Forma Penza ma już swoją tradycję u nas.

⁸ Obw. sachaliński obejmuje również połudn. część tej wyspy i Archipelag Kurylewski, tj. obszary odzyskane w 1945 r. od Japonii.

Lp.	Nazwa (art. 22 konst. ZSRR)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
39	Smoleńskaja ob.	Obw. smoleński	27.9.1937	49.000	Smoleńsk (Smoleńsk)
40	Stalingradzkaja ob.	Obw. stalingradzki	10.1.1934	123.100	Stalingrad
41	Swierdłowskaja ob.	Obw. swierdłowski	17.1.1934	193.100	Swierdłowski
42	Tambowskaja ob.	Obw. tambowski	27.9.1937	34.300	Tambow
*43	Tiumeńskaja ob.	Obw. tiumeński	14.8.1944	1.363.000	Tiumień (Tiumeń)
*44	Tomskaja ob.	Obw. tomski	13.8.1944	314.300	Tomsk
45	Tulskaja ob.	Obw. tulski	26.9.1937	24.100	Tula
46	Uljanowskaja ob.	Obw. uljanowski	19.1.1943	37.200	Uljanowski
47	Wielikolukskaja ob.	Obw. wielkołucki	22.8.1944	44.900	Wielkije Łuki (Wielkie Łuki)
48	Władimirskaja ob.	Obw. władymirski	14.8.1944	28.900	Władimir (Władymir)
49	Wołogodskaja ob.	Obw. wołogodzki	23.9.1937	147.400	Wołogda
50	Woroneżskaja ob.	Obw. woroneński	12.6.1934	68.400	Woroneż (Woroneż)

Republiki autonomiczne¹⁾

1	Baszkirskaja ASSR	Baszkirska ASRR	23.3.1919	143.500	Ufa
*2	Buriat-Mongolskaja ASSR	Buriacko-Mongol- ska ASRR	30.5.1923	351.400	Ulan-Ude
3	Czuwaszkaja ASSR	Czuwaska ASRR	o.a. 24.6.1920 r.a. 21.4.1925	18.300	Czeboksary
4	Dagestańska ASSR	Dagestańska ASRR	20.1.1921	38.200	Machaczkała (Machacz Kała)
*5	Jakutskaja ASSR	Jakucka ASRR	27.4.1922	3.062.100	Jakutsk (Jakuck)
6	Kabardinskaja ASSR	Kabardyńska ASRR	o.a. 1.9.1921 r.a. 5.12.1936	11.800	Nalczyk
7	Komi ASSR	Komi ASRR	o.a. 22.8.1921 r.a. 5.12.1936	401.600	Syktywkar
8	Marijskaja ASSR	Mari ASRR	o.a. 4.11.1920 r.a. 5.12.1936	23.100	Joszkar-Oła
9	Mordowskaja ASSR	Mordwińska ASRR	o.a. 10.1.1930 r.a. 20.12.1934	26.100	Saransk

¹⁾ Przy datach podano najpierw — o ile istnieje — datę utworzenia obwodu autonomicznego, który przekształcił się w republikę autonomiczną.

Lp.	Nazwa (art. 22 konst. ZSRR)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
10	Siewiero-Osietinskaja ASSR ¹⁰	Północno-Osetyń- ska ASRR	o a. 7.6.1924 r.a. 5.12.1936	9.200	Dzauđżikau
11	Tatarskaja ASSR	Tatarska ASRR	27.5.1920	67.600	Kazeń
12	Udmurtskaja ASSR	Udmurcka ASRR	o.a. 4.11.1920	42.200	Iżewsk
Obwody autonomiczne ¹¹					
1	Adygjejskaja awt. ob. (Kd.)	Adygjejski OA	27.7.1922	4.400	Majkop
*2	Chakasskaja awt. ob. (Kj.)	Chakaski OA	20.12.1930	61.400	Abakan
3	Czerkieskaja awt. ob. (St)	Czerkieski OA	30.4.1928	4.000	Czerkiesk (Czerkiesk)
*4	Gorno-Altajskaja awt. ob. (Ał.) ¹²	Gorno-Altajski OA	1.6.1922	92.600	Gorno- Altajsk
*5	Jewriejskaja awt. ob. (Chab.)	Żydowski OA	7.5.1934	35.800	Birobidżan
*6	Tuwinskaja awt. ob.	Tuwinski OA	13.10.1944	171.300	Kyzyl

Okręgi narodowe¹³

*1	Aginskij Buriat-Mongol- skij nac. okr. (Cziłns. ob.)	Agiński Buriacko- Mongolski ON	26. 9 1937	24.300	Aginskoje
*2	Chanty-Mansijskij nac. ok. (Tiumienskaja ob.)	Chanty-Mansyjski ON	10.12.1930	558.100	Chanty- -Mansijsk (Mansyjsk)
*3	Czukotskij nac. okr. (Chab. kr.)	Czukocki ON	10.12.1930	711.000	Anadyr' (Anadyr)

¹⁰ Tzn. Północno-Osetyńska ASRR.

¹¹ Obszar obwodów autonomicznych mieści się — z wyjątkiem oczywiście Tuwńskiego o. a., który wchodzi w skład RFSRR bezpośrednio — w powierzchni wyżej wymienionych krajów: Ał.-Altajskij kraj, Chab.-Chabarowski kraj, Kd.-Krasnodarskij, Kj.-Krasnojarskij, St.-Stawropolskij kraj.

¹² Dawniejszy Ojrocki o. s. (Ojrotskaja awtonomnaja obłaść).

¹³ Obszar tych okręgów narodowych mieści się w powierzchni tych krajów i obwodów, do których one wchodzi, a które wskazano w skróceniu.

Lp.	Nazwa (art. 22 konst. ZSRR)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
*4	Ewienkijskij nac. okr. (Krasnojars. kr.)	Ewenkijski ON	10.12.1930	740.500	Tura
*5	Janiało-Nienieckij nac. okr. (Tiumiensk. ob.)	Jamalsko - Nie- niecki ON	10.12.1930	670.400	Salechard
6	Komi-Piermiackij nac. okr. (Mołotows. ob.)	Komi-Permiacki ON	26. 2.1925	31.200	Kudymkar
*7	Koriakskij nac. okr. (Kamcz. ob., Chabar. kr.)	Koriacki ON	10.12.1930	393.000	Pałana
*8	Nienieckij nac. okr. (Archang. ob.)	Nieniecki ON	10.12.1930	174.300	Narjan-Mar
*9	Tajmyrskij (Dolgano- Nienieckij) nac. okr. (Krasnoj. kr.)	Tajmyrski Dołgańsko- Nieniecki ON	10.12.1930	820.200	Dudinka
*10	Ust'-Ordynskij Buriat- Mongolskij nac. okr (Irkuts. ob.)	Ust-Ordynski Buriacko- Mongolski ON	26. 9.1937	20.600	Ust'- -Ordynskij

Oczywiście, ramy niniejszego artykułu nie pozwalają na podanie spisu rejonów w RFSRR, których jest 2541 wg stanu z 1948 r.

2. *Ukraińska Sowiecka Socjalistyczna Republika, USSR.*
Ukraińska Radianska Socjalistyczna Republika — URSR.
(Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka, USSR).
 Obszar: 576,6 tys. km². Stolica: ros. Kijew, ukr. Kyjiw, (Kijów).

Lp.	Nazwa obwodu (art. 23)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Char'kowskaja ob.	Obw. charkowski	27.2.1939	31.100	Char kow Charkiw (Charków)
2	Chiersonskaja ob.	Obw. chersoński	30.3.1944	27.500	Chierson Cherson (Chersoń)
3	Czernigowskaja ob.	Obw. czernihowski	7.10.1932	31.600	Czernigow Czernihiv (Czernihów)

Lp	Nazwa (art. 22 konst. ZSRR)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
4	Czernowickaja ob. ¹⁴	Obw. czerniowiecki	7.8.1940	8.400	Czernowcy Czerniowci (Czerniowce)
5	Dniepropietrowskaja ob.	Obw. dnipropropietrowski	27.2.1932	32.600	Dniepropietrowsk Dnipropietrowsk Dniepropietrowsk
6	Drogobyczskaja ob.	Obw. drohobycki	4.12.1939	10.400 ¹⁵	Drogobycz Drohobycz
7	Izmailskaja ob. ¹⁶	Obw. izmailski	7.8.1940	12.400	Izmail
8	Kamieniec-Podolskaja ob.	Obw. kamieniecko-podolski	22.9.1937	20.800	Proskurow Płoskiriw (Płoskirów)
9	Kijewskaja ob.	Obw. kijowski	27.2.1932	41.100	Kijew Kyjiw (Kijów)
10	Kirowogradskaja ob.	Obw. kirowogradzki	10.1.1939	24.900	Kirowograd Kirowonrad
11	Lwowskaja ob.	Obw. lwowski	4.12.1939	11.100	Lwow, Lwiw (Lwów)
12	Nikołajewskaja ob.	Obw. mikołajowski	22.9.1937	19.500	Nikołajew Mykołajiw (Mikołajów)
13	Odiesskaja ob.	Obw. odeski	27.2.1932	27.900	Odiessa Odesa (Odessa)
14	Połtawskaja ob.	Obw. połtawski	22.9.1937	34.300	Połtawa
15	Rowienskaja ob.	Obw. rówieński	4.12.1939	20.600	Rowno (Równe)
16	Stalinskaja ob.	Obw. stalinowski	3.6.1938	26.500	Stalino
17	Stanisławskaja ob.	Obw. stanisławowski	4.12.1939	13.900	Stanisław (Stanisławów)
18	Sumskaja ob.	Obw. sumski	10.1.1939	24.400	Sumy
19	Tiernopolskaja ob.	Obw. tarnopolski	4.12.1939	13.700	Tiernopol Ternopil (Tarnopol)
20	Winnickaja ob.	Obw. winnicki	27.2.1932	27.500	Winnica Winnycia

¹⁴ Dawna północna Bukowina.

¹⁵ Obecnie o 480 km² mniej z powodu wymiany terytorium z Polską w r. 1951.

¹⁶ Nadmorska część Besarabii, zwróconej, jak półn. Bukowina, przez Rumunię w 1940 r.

Lp.	Nazwa (art. 22 konst ZSRR)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
21	Wołyńska ob.	Obw. wołyński	4.12.1939	19.900 ¹⁷	Łuck Łuck
22	Woroszyłou gradskaja ob.	Obw. woroszy- łowgradzki	3.6.1938	26.700	Woroszyłou- grad Woroszy- łowhrad (Woroszy- łowgrad)
23	Zakarpatskaja ob. ¹⁸	Obw. zakarpacki	22.1.1946	12.900	Użgorod Użhorod
24	Zaporożskaja ob.	Obw. zaporoski	10.1.1939	26.900	Zaporożje Zaporizżja (Zaporoże)
25	Zitomirskaja ob.	Obw. żytomierski	22.9.1937	30.000	Żitomir Żytomyr (Żytomierz)

Obok tych 25 obwodów, USRR posiada 750 rejonów. Do r. 1940 w skład jej wchodziła jeszcze Mołdawska ASRR (zał. 12.10.1924, 8.419 km², gł. m. Tiraspol), przekształcona z dniem 2 sierpnia 1940 r. w związkową — zob. niżej; część terytorium Mołdawskiej ASRR wróciła wtedy do USRR.

3. Białoruskaja Sowietskaja Socialistyczeskaja Riespublika, BSSR.
Bielaruskaja Sowieckaja Socyjalistycznaja Respublika, BSSR.
(Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka, BSRR).
Obszar: 207,6 tys. km². Stolica: Minsk (Mińsk).

Lp.	Nazwa obw. (art. 29)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Baranowiczskaja ob.	Obw. baranowicki	4.12.1939	13.700	Baranowiczi Baranowiczy (Baranowicze)
2	Bobrujskaja ob.	Obw. bobrujski	20.9.1944	19.700	Bobrujsk Bobrujsk
3	Briestkaja ob.	Obw. brzeski	4.12.1939	13.500	Briest Brest (Brześć)

¹⁷ Obecnie o 480 km² więcej w wyniku wymiany terytorium z Polską w 1951 r.

¹⁸ Dawna Ruś Podkarpacka, należąca w okresie 1918-39 do Czechosłowacji, włączona do ZSRR na podstawie woli ludności w r. 1945.

Lp.	Nazwa (art. 22 konst. ZSRR)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
4	Gomielskaja ob.	Obw. homelski	15.1.1938	15.800	Gomiel Homiel (Homel)
5	Grodnienskaja ob. ¹⁹	Obw. grodzieński	20.9.1944	13.000	Grodno Hrodna
6	Minskaja ob.	Obw. miński	15.1.1938	20.800	Minsk (Miński)
7	Mogilowskaja ob.	Obw. mohilowski	15.1.1938	20.700	Mogilow Mahilou (Mohilów)
8	Mołodiecznienskaja ob.	Obw. mołodecki	4.12.1939	14.800	Mołodieczno Maladzieczna (Mołodeczno)
9	Pinskaja ob.	Obw. piński	4.12.1939	16.300	Pinsk (Piński)
10	Polesskaja ob.	Obw. poleski	15.1.1938	21.700	Mozyr' Mozyr (Mozyrz)
11	Połockaja ob.	Obw. połocki	20.9.1944	17.800	Połock Połack
12	Witiebaskaja ob.	Obw. witebski	15.1.1938	19.800	Witiebsk Wiciebsk (Witebsk)

Te 12 obwodów dzieli się na 175 rejonów.

4. *Uzbiekaskaja Sowietskaja Socialistyczeskaja Rjespublika, UzSSR. Uzbekiston SSR.*

(Uzbecka Socjalistyczna Republika Radziecka, UzSRR).
Obszar: 405,7 tys. km². Stolica: Taszkient (Taszkent).

lp.	Nazwa obwodu (art. 26)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Andiżanskaja ob.	Obw. andiżański	6.3.1941	3.800	Andiżan
2	Bucharskaja ob.	Obw. bucharski	15.1.1938	126.900	Buchara

¹⁹ Obwód grodzieński powstał jesienią 1944 ze skrawków dotychczasowego obw. białostockiego i części obwodów: baranowickiego i brzeskiego, wskutek zwrócenia Polsce większej części dotychczasowego obw. białostockiego utworzonego 4.12.1939. Zwrócona część mierzyła ok. 19 tys. km².

lp.	Nazwa obwodu	Nazwa polska	Data powstania	Obszar	Gł. miasto
3	Choriezmskaja ob.	Obw. chorezmij-ski	15.1.1938	4.700	Urgiencz (Urgiencz)
4	Fierganskaja ob.	Obw. fergański	15.1.1938	7.400	Fiergana (Fergana)
5	Kaszka-Darjinskaja ob.	Obw. kaszka-daryjski	20.1.1943	28.100	Karszi
6	Namangan-kaja ob.	Obw. naman-gański	6.3.1941	5.800	Namangan
7	Samarkandskaja ob.	Obw. samar-kandzki	15.1.1938	35.700	Samarkand (Samarkanda)
8	Surchan-Darjinskaja ob.	Obw. Surchan-daryjski	6.3.1951	18.900	Tiermez (Termez)
9	Taszkientskaja ob.	Obw. taszkencki		15.200	Taszkient (Taszkent)
—	Kara-Kalpakskaja ASSR	Kara-Kalpacka ASSR zał. jako obw. aut. w RFSSR 11.5.1925, od 20.3.1932 rep. aut., od 5.12.1936 włączona do UzSRR		159.200	Nukus

UzSRR dzieli się ponadto na 133 obwody.

5. *Kazachskaja Sowietskaja Socialistyczeskaja Riepublika, KSSR.*
(*Kazachska Socjalistyczna Republika Radziecka, KSRR*).
Obszar: 2,753,8 tys. km². Stolica: Alma-Ata.

lp.	Nazwa obwodu (art. 26)	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Akmolinskaja ob.	Obw. akmoliński	14.10.1939	152.700	Akmolinsk
2	Aktiubinskaja ob.	Obw. aktiubiński	10.3.1932	298.100	Aktiubinsk
3	Alma-Atinskaja ob.	Obw. alma-acki	10.3.1932	108.000	Alma-Ata
4	Dzambulskaja ob.	Obw. dzambulski	14.10.1939	136.300	Dzambuł
5	Gurjewskaja ob.	Obw. gurjewski	15.1.1938	261.300	Gurjew
6	Južno-Kazachstanskaja ob.	Obw. połudn.-kazachski	10.3.1932	161.700	Czimkient (Czimkent)
7	Karagandinskaja ob.	Obw. karagandzki	10.3.1932	402.400	Karaganda
8	Kokczetawskaja ob.	Obw. kokczetawski	16.3.1944	77.000	Kokczetaw
9	Kustanajskaja ob.	Obw. kustanajski	20.7.1936	197.000	Kustanaj

lp.	Nazwa obwodu	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
10	Kzył-Ordinskaja ob.	Obw. kzył-ordyj-ski	15.1.1938	231.800	Kzył-Orda
11	Pawłodarskaja ob.	Obw. pawłodarski	15.1.1938	136.500	Pawłodar
12	Siemipalatińskaja ob.	Obw. siemipala-tyński	14.10.1939	174.900	Siemipala-tińsk (Semi-palatyński)
13	Siewiero-Kazachstan-skaja ob.	Obw. pn. kazach-ski	29.7.1936	41.700	Pietropa-włowski
14	Tajdy-Kurganskaja ob.	Obw. tajdy-kur-gański	16.3.1944	123.700	Tajdy-Kur-gan
15	Wostoczno-Kazachstan-skaja ob.	Obw. wsch.-ka-zachski	10.3.1932	96.700	Ust'-Kamie-nogorsk
16	Zapadno-Kazachstan-skaja ob.	Obw. zach.-ka-zachski	10.3.1932	154.000	Uralsk

KSRR dzieli się ponadto na 203 rejony.

6. *Gruzinskaja Sowietskaja Socialistyczeskaja Riespublika, Gruz. SSR,*

(*Gruzińska Socjalistyczna Republika Radziecka, GruzSRR*).

Obszar: 76,4 tys. km², Stolica: Tbilisi.

lp.	Nazwa obwodu	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Tbilisskaja ob.	obw. tbiliski	1951	36.100	Tbilisi
2	Kutaisskaja ob.	obw. kutaiski	1951	24.800	Kutaissi

Konstytucja ZSRR w swym art. 25 wspomina również o wchodzeniu w skład GruzSRR dwu republik autonomicznych: Abchaskiej SRR i Adżarskiej SRR oraz Południowo-Osetyńskiego Obw. Aut. Dane o nich brzmią:

Lp.	Nazwa	Nazwa po'ska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Abchazskaja ASSR	Abchaska ASRR	5.3. 1921	8.700	Suchumi
2	Adżarskaja ASSR	Adżarska ASRR	16.6. 1921	2.900	Batumi
3	Jużo-Osietinskaja awt. ob.	Pd.-Osetyński OA	20.4. 1922	3.900	Staliniri

Poza tym wchodzi w skład GruzSRR 72 rejony; wymienia je dla głównego obszaru republiki art. 19, dla obszaru Abchaskiej ASRR art. 20, dla Adżarskiej ASRR art. 21 i obszaru Połud.-Osetyńskiego obw. aut. art. 22 konstytucji GruzSRR.

7. *Azərbaycan Sovjet Sosialist Respublikası, AzSSR.*

Azerbajdzan Sowjet Sosjalist Respublikası
(*Azerbajdzkańska Socjalistyczna Republika Radziecka, AzSRR*).
Obszar: 85,7 tys. km². Stolica: Baku.

Konstytucja ZSRR wspomina w art. 24, że w skład AzSRR wchodzi: Nachiczewańska ASRR²⁰ i Nagorno-Karabachski obw. aut. Oto dane o nich:

l.p.	Nazwa obwodu	Nazwa polska	Data powstania	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Nachiczewañskaja ASSR	Nachiczewańska ASSR	9.2. 1923	5,200	Nachiczewań (Nachiczewan)
2	Nagorno-Karabachskaja awt. ob.	Nagorno-Karabachski OA	7.6. 1923	4.400	Stiepanakiert (Stepanakert)

Poza tym konstytucja AzSRR wymienia w swym art. 14 rejony tej republiki w liczbie 73 (bez osobnego wymienienia rejonów wchodzących w skład obu pow. jednostek autonomicznych).

8. *Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika, LTSR.*
(*Litewska Socjalistyczna Republika Radziecka, LitSRR*).
Obszar: 65,2 tys. km². Stolica: ros. Wilnius, lit. Vilnius (Wilno).

Lp.	Nazwa obw. (art 29c)	Nazwa polska	Data powstania ²¹	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Kaunasskaja ob.	Obw. kowieński		19.000	Kaunas (Kowno)
2	Kłajpiedskaja ob.	Obw. kłajpedzki		15.100	Kłajpieda (Kłajpeda)
3	Szjaulajskaja ob.	Obw. szawelski		12.700	Szjaulaj (Szawle)
4	Wilniusskaja ob.	Obw. wileński		18.400	Wilnius (Wilno)

Ilość powiatów wynosi w LitSRR: 30.

²⁰ Nachiczewańska ASRR jest azerbajdzkańską enklawą w Armeńskiej SRR.

²¹ Podział na 4 obwody nastąpił w 1951 r., ale brak dokładnej daty; poprzednio Litwa dzieliła się tylko na 30 powiatów.

9. *Moldawszka Sowietszka Socialistyczna Rzeczpospolita, MoldSSR. Republika Sowiecka Socjalista Moldova, RSSM⁻².*

(*Moldawska Socjalistyczna Republika Radziecka, MoldSRR*).

Obszar: 33,8 tys. km². Stolica: Kisziniow, Kiszineu (Kiszyniów).

Republika ta dzieli się jedynie na rejony w liczbie 60; wylicza je art. 18 konstytucji republiki.

10. *Łatwijszka Sowietszka Socialistyczna Rzeczpospolita, ŁatSSR. Latvijas Padomju Socialistiska Republika, Latvijas PSR.*

(*Łotewska Socjalistyczna Republika Radziecka, ŁotSRR*).

Obszar: 64,5 tys. km². Stolica: ros. Riga, łot. Riga (Ryga).

Również i ta republika radziecka dzieli się tylko na rejony (powiaty) w liczbie 20; wymienia je art. 14 konstytucji republiki.

11. *Kirgizszka Sowietszka Socialistyczna Rzeczpospolita, KirgSSR.*

Kyrgyz SSR.

(*Kirgiska Socjalistyczna Republika Radziecka, KirgSRR*).

Obszar: 198,7 tys. km². Stolica: Frunze.

Lp.	Nazwa obw. (art. 29 b)	Nazwa polska	Data powst.	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Dżalał-Abadzka ob.	Obw. Dżalał-abadzki	21.11.1939	24.200	Dżalał-Abad
2	Frunzdzka ob.	Obw. frunzdzki	„	15.100	Frunzje (Frunze)
3	Issyk-Kuldzka ob.	Obw. issyk-kulski	„	42.200	Przewalsk
4	Oszdzka ob.	Obw. oski	„	44.600	Osz
5	Talassdzka ob.	Obw. talaski	22.6.1944	16.900	Talass
6	Tiań-Szańdzka ob.	Obw. tian-szański	21.11.1939	55.700	Naryn

W tych obwodach są w KirgSRR 62 rejony.

²² Mołdawianie używają alfabetu opartego na rosyjskim, ale fonetyka ich języka zbliżona jest do rumuńskiego, stąd romańskie brzmienie tej nazwy.

12. *Tadżykская Sowietskaja Socialistическая Республика, TadźSSR.*

RSS Tadžikiston.

(Tadžycka Socjalistyczna Republika Radziecka, TadźSRR).

Obszar: 142 tys. km². Stolica: Stalinabad.

Lp.	Nazwa obw. (art. 27)	Nazwa polska	Data powst.	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Garmskaja ob.	Obw. garmski	27.10.1939	20.300	Nowabad
2	Kulabskaja ob.	Obw. kulabski	"	12.000	Kulab
3	Leninabadskaja ob.	Obw. leninabadzki	"	24.400	Leninabad
—	Gorno-Badachszańskaja aut. ob.	Aut. obw. górno-badachszański	2 I.1925	61.100	Chorog

13. *Armianskaja Sowietskaja Socialistическая Республика, ArmSSR.*

(Armeńska = Ormiańska Socjalistyczna Republika Radziecka, ArmSRR).

Obszar: 29.800 km². Stolica: Jeriewan.

Konstytucja ZSRR nie wymienia szczegółów podziału adm. ter. tej republiki związkowej; podział jej na 38 rejonów wymienia jej własna konstytucja w art. 19.

14. *Turkmienskaja Sowietskaja Socialistическая Республика, TSSR.*
(Turkmeńska Socjalistyczna Republika Radziecka, TurkmSRR).

Obszar: 484,8 tys. km². Stolica: Aszchabad.

lp.	Nazwa obw. (art. 29a)	Nazwa polska	Data powst.	Obszar km ²	Gł. miasto
1	Aszchabadskaja ob.	Obw. aszchabadzki	21.11.1939	226.800	Aszchabad
2	Czardżouskaja ob.	Obw. czardżouski	"	93.000	Czardżou
3	Maryjskaja ob.	Obw. maryjski	"	89.900	Mary
4	Taszauszkaja ob.	Obw. taszauski	"	75 100	Taszauz

W tych obwodach w TurkmSRR jest 46 rejonów.

15. *Estonskaja Sowietskaja Socialističeskaja Riespublika, ESSR.*
Eesti Nõukogude Sotsialistlikust Vabariik, ENSV.
(Estońska Socjalistyczna Republika Radziecka, ESRR).
Obszar: 45,1 tys. km². Stolica: ros. Tallin est. Tallinn (Talinn).

Podział na 11 powiatów wymieniony jest w art. 14 konstytucji tej republiki.

16. *Karielo-Finskaja Sowietskaja Socialističeskaja Riespublika, K-F SSR.*

Karjalais-Suomalaiseen Sosialistinen Neuvostotasavalta, KSSNT.
(Karelsko-Fińska Socjalistyczna Republika Radziecka, KFSRR).
Obszar: 178,5 tys. km². Stolica: ros. Pietrozawodsk, fiń. Petroskoi.

Nazwy 24 rejonów tej republiki wymienione są w art. 14 jej konstytucji.

Uwaga: z braku właściwych czcionek użyto w tekście litewskim i estońskim — zastępczych.

Konferencja w sprawie studiów geograficznych II-go stopnia

(Warszawa 21 i 22 marca 1952 r.)

W związku z uruchomieniem w roku 1952 drugiego (magisterskiego) stopnia studiów uniwersyteckich w dziedzinie geografii, odbyła się w dniach 21 i 22 marca 1952 r. konferencja Wydziału Spraw Naukowych PTG oraz Komisji Studiów Uniwersyteckich Rady Głównej Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, poświęcona przedyskutowaniu programu nauczania na stopniu magisterskim oraz zmianom w programie pierwszego stopnia wynikającym z powołania drugiego stopnia studiów.

W konferencji wzięło udział 49 osób, w tym przedstawiciele Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego oraz resortów i instytucji pragnących zatrudnić absolwentów i magistrów geografii.

Konferencję otworzył Przewodniczący Zarządu Głównego PTG prof. dr St. Leszczycki powołując do prezydium przewodniczącego Komisji Studiów Uniwersyteckich RG. MSW — prof. dr F. Uhorczaka i jego zastępcę prof. dr S. Pietkiewicza, a następnie przedstawił zebranym dotychczasowy tok pracy nad programami. Punktem wyjścia dla ustalenia kierunków specjalizacji na drugim stopniu studiów było zagadnienie, komu i jacy geografowie-specjaliści są potrzebni. W tym celu nawiązano rozmowy z instytucjami zatrudniającymi geografów (jak PKPG, GUPK, PIG, PIHM, Geoprojekt, Ministerstwo Drobnej Wytwórczości, instytucje wydawnicze itp.) i na podstawie konkretnego zapotrzebowania ustalono kierunki specjalizacji oraz wysokość zapotrzebowania na specjalistów danego kierunku.

W ten sposób wytypowano następujące kierunki specjalizacyjne: kartografia, klimatologia i hydrografia, geografia fizyczna, geomorfologia, geografia ekonomiczna, geografia regionalna, geografia regionalna Polski i historia geografii.

Wymienione instytucje zgłosiły zapotrzebowanie geografów na cały okres Planu 6-letniego. Rocznie wynosi ono 296 geografów, w tym 156 ze stopniem magisterskim (27 o specjalizacji w zakresie kartografii, 15 — klimatologii i hydrografii, 17 — geografii fizycznej, 14 — geomorfologii, 22 — geografii ekonomicznej, 37 — geografii regionalnej, 18 — geografii regionalnej Polski oraz 6 — historii geografii). Przeszkolenie tej liczby geografów w ramach istniejących katedr geografii jest w pełni możliwe, przy czym specjalizacja w poszczególnych kierunkach nie będzie miała miejsca we wszystkich ośrodkach, lecz poszczególne ośrodki będą miały studia magisterskie tylko niektórych kierunków.

Dla przygotowania programów studiów poszczególnych specjalizacji zostały powołane specjalne komisje, które wzięły pod uwagę poza zgłoszonymi przez poszczególne instytucje dezyderatami, także dostępne już obecnie programy studiów uniwersyteckich w zakresie geografii w ZSRR, dostosowując je do polskich potrzeb i warunków.

W ZSRR na 37 uniwersytetów jest 17 wydziałów geograficznych i 5 geograficzno-geologicznych lub gleboznawczo-geograficzno-biologicznych, przy czym specjalności jest znacznie więcej niż zaproponowane. Ponadto wydziały geodezyjne i geologiczne kształcą specjalistów w zakresie kartografii. W zakresie geografii ekonomicznej kształcą się też specjaliści w 6 instytutach ekonomicznych.

Porównanie z programami radzieckimi oraz nasze dotychczasowe doświadczenia wskazują, że siatka godzin jest u nas zbyt przeciążona ilością godzin wykładów i ćwiczeń. Korzystając z wprowadzenia studiów II stopnia należy dążyć również do modyfikacji studiów 3-letnich (I stopnia). Prelegent jest zdania, że należy dążyć do przywrócenia studiów jednolitych, trwających — podobnie jak to ma miejsce w Związku Radzieckim — 4 1/2 roku + 1/2 roczna praktyka.

Zadaniem konferencji ma być ustalenie ilości kierunków specjalizacyjnych, przedyskutowanie programów tych kierunków, rewizja programów I stopnia, a także wypowiedzenie się co do utrzymania lub zmiany dotychczasowego dwustopniowego systemu studiów.

W dyskusji nad zagajeniem prof. dr Leszczyckiego zabierali głos: prof. dr M. Kięłczewska-Zalewska, prof. dr B. Olszewicz, prof. dr M. Fleszar, prof. dr R. Galon, prof. dr J. Kondracki, prof. dr S. Pietkiewicz, prof. dr F. Uhorcza, dr J. Paszyński, prof. dr M. Klimaszewski, prof. dr J. Dylik, prof. dr B. Krygowski, prof. dr Czyszewski, prof. dr A. Zierhoffer, dr S. Zych, dr T. Wilgat, dr K. Dziewoński, prof. dr St. Leszczycki, dyr. J. Zaremba, prof. dr M. Dobrowolska, doc. dr A. Wrosek.

Po południu odbyły się posiedzenia powołanych dla poszczególnych kierunków komisji specjalizacyjnych, które przedyskutowały opracowane programy.

W dniu 22 marca rano odbyło się ponownie posiedzenie plenarne, na którym przewodniczący komisji złożyli sprawozdania z wyniku obrad nad poszczególnymi programami studiów. Nad sprawozdaniami odbyła się dyskusja.

Sprawozdanie komisji kartografii przedstawił prof. dr F. Uhorcza; komisji hydrografii i klimatologii, w zastępstwie przewodniczącego komisji dr R. Guminińskiego — prof. dr W. Milata; komisji geografii fizycznej — prof. dr J. Kondracki; komisji geomorfologii — prof. dr M. Klimaszewski; komisji geografii ekonomicznej — prof. dr St. Leszczycki; komisji geografii regionalnej Polski — dr J. Kostrowicki; komisji historii geografii — prof. dr B. Olszewicz.

Po każdym sprawozdaniu miała miejsce dyskusja.

W wyniku przedstawionych sprawozdań postanowiono utrzymać 6 kierunków specjalizacyjnych, a mianowicie: 1) kartografia, 2) klimatologia i hydrografia, 3) geografia fizyczna, 4) geomorfologia, 5) geografia ekonomiczna, 6) geografia ekonomiczna Polski. Studia II stopnia mają trwać półtora roku. Siatki godzin dla poszczególnych specjalizacji zostały w zasadzie przyjęte.

Na posiedzeniu popołudniowym prof. dr St. Leszczycki przedstawił nowy projekt siatki godzin dla studium trzyletniego, uzasadniając zmieniony układ oraz zmniejszenie wymiaru godzin dla poszczególnych przedmiotów.

W uzupełnieniu wypowiedzi prof. Leszczyckiego, dr J. Kobendzina przedstawiła projekt planu wycieczek geograficznych dla studium 3-letniego.

W dyskusji zabierali głos: prof. dr J. C z y ż e w s k i, prof. dr M. K l i m a s z e w s k i, prof. dr M. F l e s z a r, prof. dr B. K r y g o w s k i, prof. dr St. B e r e z o w s k i, prof. dr M. K i e ł c z e w s k a - Z a l e w s k a, prof. dr A. Z i e r h o f f e r, dr J. K o s t r o w i c k i, prof. dr St. P i e t k i e w i c z, prof. dr B. O l s z e w i c z, prof. dr R. G a l o n, prof. dr J. D y l i k, prof. dr A. M a l i c k i, dr S. Z y c h, prof. dr J. K o n d r a c k i, dr J. F l i s, dr T. W i l g a t, dr J. D o b r o w o l s k a, mgr B. W i n i d, mjr F. O s o w s k i, mgr M. I. - M i l e s k a, prof. dr W. O k o ł o w i c z, prof. dr J. S t a s z e w s k i, dr J. K o b e n d z i n a.

Podsumowując dyskusję prof. dr F. U h o r c z a k stwierdził, że jakkolwiek dyskusja była ożywiona i wniosła wiele materiału, była jednak rozstrzelona, nie wyczerpała problemu i nie dała podstawy do opracowania jednolitej siatki godzin. Dlatego proponuje on, aby sprawę siatki godzin studium 3-letniego przekazać do Komisji Studiów Uniwersyteckich w zakresie geografii przy Radzie Głównej, która na podstawie wyników dwudniowych narad opracuje ostateczny projekt.

Wniosek ten został jednomyślnie uchwalony.

jsk.

Konferencja w sprawie planu prac badawczych w zakresie geografii

(Lublin 26 i 27 kwietnia 1952 r.)

W dniach 26 i 27 kwietnia 1952 r. odbyła się w Lublinie konferencja Wydziału Spraw Naukowych PTG, poświęcona omówieniu planu prac badawczych z zakresu geografii w skali ogólnokrajowej.

Pierwszy dzień obrad poświęcony był sprawozdaniu z prac naukowych wykonanych przez poszczególne ośrodki geograficzne w latach 1950 i 1951, a zwłaszcza prac subwencjonowanych przez PTG lub Sekcję Naukową Komisji Popierania Twórczości Naukowej i Artystycznej przy Prezydium Rady Ministrów.

W konferencji wzięło udział 27 zaproszonych członków WSN, a także młodszy pracownicy naukowcy i starsi studenci geografii Ośrodka Lubelskiego.

Uczestników konferencji powitał prof. dr A. M a l i c k i. Z kolei zagaił konferencję prof. dr St. L e s z c z y c k i podając wytyczne konferencji, która miała na celu zorientowanie się w tematyce i metodyce prac, prowadzonych przez poszczególne ośrodki uniwersyteckie. Stwierdził on duże rozproszenie tematyki i zachęcał zebranych do ostrej krytyki przedstawianych prac.

Na przewodniczącego powołano prof. dr St. P i e t k i e w i c z a. Ustalono, że sprawozdania będą przedstawiane w porządku alfabetycznym środowisk oraz że dyskusja odbędzie się łącznie, po każdym zaś sprawozdaniu można będzie zadawać pytania wyjaśniające.

Prace Ośrodka Krakowskiego referowali mgr Z. C z e p p e — w zastępstwie prof. dr M. K l i m a s z e w s k i e g o (geografia fizyczna) i dr K. B r o m e k (geografia ekonomiczna). Program kartowania morfologicznego i hydrograficznego w roku ubiegłym wykonano całkowicie. Ponadto Zakład Meteorologii i Klimatologii pod kierunkiem prof. dr W. M i l a t y pracował w oparciu o stację na Hali

Gąsienicowej — nad zagadnieniem lawin i pól wiecznych śniegów w Tatrach. Z ciekawszych prac Zakładu Geografii Ekonomicznej należy wymienić opracowanie zbiorowe geografii gospodarczo-społecznej Krakowa, a także ok. 50 opracowań monograficznych miast, miasteczek i wsi województwa krakowskiego. Zbiera się też materiały do geografii gospodarczej woj. krakowskiego. W odpowiedzi na zapytania, dr K. B r o m e k przedstawił dyspozycję opracowań monograficznych miast.

Prace Ośrodka Lubelskiego referowali: prof. dr A. M a l i c k i, prof. dr F. U h o r c z a k, dr W. Z i n k i e w i c z, dr T. W i l g a t i mgr H. M a r u s z c z a k. Prof. M a l i c k i omówił prace dotyczące miast woj. lubelskiego i rzeszowskiego oraz prace z dziedziny geografii gleb wykonywane wspólnie z Zakładem Gleboznawstwa UMCS. Prof. U h o r c z a k zreferował prace nad mapą użycia ziemi. Referent omawiał pracochłonność mapy oraz jej poszczególne elementy. Wykonanie mapy woj. lubelskiego kosztowało 1714,5 godzin pracy, z czego 11% przypadło na hydrografię, 23,1% na łąki, 17,1% na lasy oraz 48,8%, tj. blisko połowa, na osadnictwo. Mocno krytykowany sposób przedstawiania osadnictwa pozostał kwestią otwartą. Referent zademonstrował arkusze robocze, matryce elementów, mapy rozmieszczenia łąk oraz mechaniczne ich zmniejszenia. Prócz mapy użytkowania ziemi Zakład Geografii Społeczno-Gospodarczej opracowuje również atlas regionalny woj. lubelskiego. Dr W. Z i n k i e w i c z zreferował prace nowopowstałego Zakładu Meteorologii i Klimatologii, dr T. W i l g a t — badania nad jeziorami łącznińsko-włodawskimi, mgr H. M a r u s z c z a k — prace nad mapą morfologiczną. Wykonano ok. 6 arkuszy mapy morfologicznej. Praca następcza trudności natury metodycznej.

W imieniu Ośrodka Łódzkiego głos zabrał prof. dr J. D y l i k. Omówił on prace nad mapą morfologiczną, które zostały powiązane z pracami geologicznymi zleconymi przez Państwowy Instytut Geologiczny. Prof. dr S. P i e t k i e w i c z zreferował prace Ośrodka Łódzkiego nad mapą hydrograficzną.

Prace Ośrodka Poznańskiego zreferowali prof. dr J. C z e k a l s k i i prof. dr B. K r y g o w s k i. Prof. C z e k a l s k i omawiał prace nad mapą hydrograficzną. Opracowana kameralnie mapa robocza obejmuje ok. 50 arkuszy w skali 1 : 25.000. Przeprowadzane są ponadto prace nad zróżnicowaniem użycia ziemi i intensyfikacją upraw, nad kształtem wsi leżących nad jeziorami, a ponadto prace nad zapleczem gospodarczym miast. Niedługo ukazać się ma w wydawnictwie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk praca na temat peryferycznej depresji ludnościowej dokoła miast. Opracowuje się również zespoły florystyczne dla Wielkopolski wg Fiedorowa „Zagadnienie torfów“. Zakład współpracuje z energetykami nad rolą energii elektrycznej w planowym przeobrażeniu regionu. W odpowiedzi na liczne zapytania i wątpliwości prof. C z e k a l s k i udzielił szeregu wyjaśnień. Działalność Zakładów Geografii I i III przedstawił prof. K r y g o w s k i. W Zakładzie Geografii I prowadzone są prace nad inwentaryzacją jezior, zagadnieniem stepowania Wielkopolski, zmianami użycia ziemi, bilansem wodnym dorzecza Odry oraz szereg prac z dziedziny geomorfologii. Zakład Geografii III prowadzi badania granulometryczne osadów lodowcowych. Wspólnie z Zakładem I i II przygotowuje monografię Wielkopolski.

Sprawozdanie z prac Ośrodka Toruńskiego (Katedra Geografii I) złożył prof. dr R. G a l o n. Zakład Geografii I opracowuje mapę morfologiczną. Wykonano 7 arkuszy mapy. Ponadto opracowuje się moreny czołowe zachodniej części Pojezierza Mazurskiego, tarasy doliny Brdy i wydmy pomiędzy Toruniem a Bydgoszczą.

Prace Zakładu Geografii II zreferował prof. dr W. Okołowicz. Wykonuje się obecnie mapę morfologiczną obszaru od ujścia Brdy do ujścia Słupi. Prof. dr M. Kiełczewska-Zaleska złożyła sprawozdanie z prac Zakładu Geografii Ekonomicznej (III). Opracowuje się mapę użytkowania ziemi, oznaczając osadnictwo innymi metodami niż w Ośrodku Lubelskim. Ponadto opracowuje się monografie miast, z nich część na zlecenie WKPG.

Prace Ośrodka Warszawskiego przedstawił prof. dr St. Leszczycki. Stwierdził on samokrytycznie, że większość prac wykonywanych w Instytucie Geograficznym UW nie ma jeszcze w pełni charakteru naukowego. Wykonuje się zespołowo prace dla Atlasu Polski, opracowuje artykuły o Polsce dla Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej, opracowuje się krytyczną ocenę geografii polskiej w przeszłości, nazewnictwo geograficzne, atlas regionalny woj. warszawskiego, atlas gospodarczy świata, wreszcie prowadzi się badania nad siecią osadniczą Polski. W Zakładzie Geografii Fizycznej pod kierownictwem prof. S. Z. Różyckiego wykonywane są prace z zakresu geomorfologii i czwartorzędu Mazowsza oraz prace z dziedziny fizjografii urbanistycznej. Ponadto w Instytucie opracowuje się zagadnienie utrwalenia wydm, rolę rezerwatów przyrody w gospodarce leśnej, zmiany w zalesieniu Mazowsza. Zakład klimatologii opracowuje osobliwości klimatu Polski, klimat lokalny uzdrowisk itp.

Na tym obrady w dniu 26 kwietnia zakończono.

Posiedzenie w dniu 27 kwietnia 1952 r. rozpoczęło uzupełniające sprawozdanie prof. dr J. Kondrackiego z prac Zakładu Geografii Fizycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Referent przedstawił badania limnologiczne wykonywane w oparciu o stację PTG w Giżycku, a mgr H. Więckowska — stan swej pracy nad obszarami bezodpływowymi Mazowsza. Prof. dr S. Pietkiewicz zreferował pracę nad mapą hydrograficzną oraz nad morfologią i czwartorzędem rejonu białostockiego.

W imieniu Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Wrocławskiego złożył sprawozdanie prof. dr J. Czzyżewski. Ok. 4 osób pracuje corocznie dla PiG; ponadto wykonuje się prace z dziedziny fizjografii urbanistycznej dla „Miastoprojektu Południe“. Prowadzone są prace nad zagadnieniem peryglacjału. Wykonano szereg studiów kartograficznych i kartometrycznych. Kładzie się nacisk na poznanie regionu wrocławskiego. W zakładzie opracowano też szereg monografii miast. Prace Zakładu Meteorologii i Klimatologii zreferował prof. dr A. Kosiba. Obejmują one badania nad parowaniem, wahaniami klimatu, uśnieżeniem Śląska; opracowuje się monografię klimatu Wrocławia oraz prowadzi badania mikroklimatyczne. Obserwatorium Meteorologiczne Zakładu obsługuje wydziały: rolny, przyrodniczy i melioracyjny. Prof. dr J. Wąsowski zademonstrował mapy wykonane w zakładzie geografii ekonomicznej dla atlasu regionalnego woj. wrocławskiego. Omówił ponadto prace na temat gradientu ludnościowego oraz monografii miast. Prof. dr B. Olszewicz zreferował prace Zakładu Historii Geografii i Geografii Historycznej. Prace opierają się na poszukiwaniach w archiwach. Opracowano do druku szereg prac z historii geografii polskiej.

W uzupełnieniu sprawozdań prof. dr J. Czekalski mówił o pracach na temat regionów usługowych, prof. dr F. Uhorczak — o zleconych przez WKPG pracach nad analizą Spisu Narodowego 1950 r., o aktywizacji miasteczek oraz o zagadnieniu surowców lokalnych, mgr Z. Czeppe — o studiach Ośrodka Krakowskiego nad morfologią Tatr, morfologią niecki Nidy oraz niecki górnej Przemszy

Następnym punktem programu był referat dr J. K o s t r o w i c k i e g o¹ jako sekretarza Zespołu powołanego przez Radę Główną przy Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego dla oceny planu prac badawczych katedr geograficznych — na temat planowania badań geograficznych. Przedstawiając dotychczasowy przebieg prac nad planowaniem badań w zakresie geografii, referent stwierdził na podstawie nadesłanych kart tematycznych, że jakkolwiek wiele się poprawiło w stosunku do lat poprzednich w dziedzinie ustalania tematyki i jej powiązania z potrzebami życia, to jednak tematyka jest jeszcze bardzo rozproszona. Sporo w planie badań figuruje przyczynków, przeważają nadal prace analityczne nad syntetycznymi, widoczna jest nadal koncentracja wokół kilku ulubionych gałęzi wiedzy, wreszcie w niektórych ośrodkach panuje ogromne rozproszenie tematyki i brak specjalizacji katedr. Brakuje większych prac syntetycznych, brak podręczników, mało prac popularyzatorskich. Ponadto karty tematów są wypełniane w sposób różnorodny i często niejasny, co utrudnia porównawczą analizę.

Wszystko to jest ciągle wynikiem braku ustalonego planu badań naukowych. Planowanie pracy naukowej to przede wszystkim:

1. określenie tematyki w powiązaniu z ustalonymi ważnymi celami i zadaniami,
2. trafne i ściśle obliczenie możliwości terminowego wykonania pracy,
3. kontrola wykonania pracy,
4. oddanie pracy do użytku.

Określenie tematyki badań nie powinno nasuwać obecnie trudności. Zadania geografii polskiej na najbliższy okres sformułował już I Kongres Nauki Polskiej. Sprecyzowały ją też pod kątem widzenia bezpośredniej przydatności tematyki wysunięte przez PKPG.

Przypominając program badań geografii polskiej, referent stwierdził, że obejmują one szeroki wachlarz zagadnień, wśród których każdy może znaleźć tematy dla siebie interesujące. Zadania te są duże, a sił mało i dlatego nie stać nas na marnowanie wysiłku na tematy zbędne, niepotrzebne, nieprzydatne, bądź nie posuwające naprzód nauki geograficznej.

Dlatego prace katedr powinny być skoncentrowane na zadaniach ważnych i istotnych. Plany zadań badawczych katedr, obejmujące prace samodzielnych i pomocniczych pracowników nauki oraz prace aspirantów, magistrantów i dyplomantów, powinny oprzeć się na ustalonych, głównych zadaniach.

Z materiału zebranego i opracowanego w wąskich monograficznych pracach dyplomowych, w szerszych i głębszych pracach magisterskich, w pracach aspiranckich i w pracach pomocniczych pracowników naukowych, profesorowie powinni tworzyć całości większe, syntetyczne. Wszyscy członkowie katedry powinni znać jej zadania i zdawać sobie sprawę z odpowiedzialności za tę część pracy, która im przypadła w udziale. Zdawać sobie powinni sprawę po co, w jakim celu i dla kogo dana praca jest wykonywana.

Każda katedra w ramach ogólnej tematyki powinna określić swą specjalność i objąć przypadające na nią zadania, dzieląc je między swych członków w zależności od ich przygotowania, zdolności i zainteresowań.

¹ Ponieważ uwagi Zespołu o pracach naukowo-badawczych wykonywanych przez katedry publikowane będą osobno, referat podaje się w jego części krytycznej w silnym skrócie.

Następnie referent omówił sposób wypełniania kart tematów. Karty wypełniać należy tylko dla prac naukowych, prócz tego spis wykonywanych prac katedry zawierać powinien tematy wszystkich jej prac. Opracowany realny plan przesyła katedra centralnej instytucji planującej, która dany plan zatwierdza, rozszerzając go ewentualnie na tematy prac zgłoszone centralnie. Prace zatwierdzone będą finansowane bądź bezpośrednio, bądź przez dostosowanie do potrzeb ilości etatów; ponadto wykonanie ich zostanie umożliwione drogą udostępnienia potrzebnych materiałów.

Prace te będą przez centralną instytucję planującą kontrolowane tak co do ich poziomu ideologicznego jak metodologii i poziomu naukowego.

Ogólnie biorąc planowanie pracy naukowej pomoże:

1. skoncentrować się na najważniejszych kluczowych problemach i wydać szereg większych naukowych prac syntetycznych, podręczników oraz prac popularyzatorskich,
2. publikować mniejsze prace naukowe i popularno-naukowe na łamach czasopism geograficznych i wydawnictw seryjnych,
3. zapewnić pracy naukowej odpowiednią bazę materialną oraz możliwości korzystania ze źródeł.

Nad sprawozdaniami i referatem rozwinęła się ożywiona dyskusja. Głos zabierali: prof. dr St. Leszczycki, prof. dr J. Czyżewski, prof. dr A. Malicki, dr K. Dziewoński, prof. dr M. Kiełczewska-Zalewska, prof. dr F. Uhorzak, prof. dr R. Galon, dr T. Wilgát, prof. dr J. Dylík, prof. dr B. Krygowski, prof. dr J. Kondracki, prof. dr W. Okołowicz, dr M. Dobrowolska, prof. dr A. Kosiba, prof. dr J. Czekalski, prof. dr B. Olszewicz, prof. dr J. Staszewski, przy czym niektórzy mówcy zabierali głos kilkakrotnie. Prof. Leszczycki podkreślił, że dyskusja powinna pójść po linii ustalenia tematyki. Konieczne jest związanie pracy naukowej z życiem. Odnosząc się krytycznie do szeregu dotychczasowych tematów badań, dyskutant stwierdził, że wiele z nich ma charakter niegeograficzny i nawoływał do większej ilości kompleksowych prac monograficzno-regionalnych. Poddaje krytyce program badań limnologicznych, który ogranicza się na razie tylko do pomiarów jezior, lub badań cech fizycznych wody, a nie wysuwa generalnych zagadnień geograficznych. To samo odnosi się do badań z klimatologii: plan nie nawiązuje do dobrych prac prof. E. Romera, lecz zajmuje się głównie mikroklimatem, który mierzyć mogą albo niefachowcy albo niegeografowie. Zastrzeżenia też budzą tematy z pogranicza geologii i geomorfologii. Prof. Czyżewski i prof. Malicki podkreślając trudności związane z tematami kompleksowymi wskazują, że przyczynki tworzące pewną całość mogą być użyteczne. Dr Dziewoński omawia sprawę udostępnienia danych i powiązania prac instytucji planujących z instytutami naukowymi. Prof. Kiełczewska-Zalewska omawia zagadnienia badań osiedli i wyraża wątpliwość, czy zawsze w opracowaniach monograficznych należy wychodzić od przemysłu. Prof. Uhorzak podkreśla konieczność ujednoczenia prac nad mapą użytkowania ziemi i stara się uzasadnić potrzebę badań kartometrycznych. Prof. Galon prostuje zarzut dublowania tematów w Ośrodku Toruńskim, co wynikało z niejasnego wypełnienia karty tematu. Stwierdza on, że każdy ośrodek ma poza zagadnieniami ogólnymi swoją tematykę, jak np. Polska środkowa — peryglacja, Pojezierza — martwy lód. Prof. Galon i dr Wilgát stają też

w obronie badań limnologicznych. Prof. D y l i k broni tematów tzw. niegeograficznych, z pogranicza geologii, ponieważ i te służą celom geograficznym (np. morfologia peryglacjalna). Prof. K r y g o w s k i broni Ośrodek Poznański przed zarzutem braku specjalizacji katedr. Prof. O k o ł o w i c z nawołuje do koordynacji prac nad mapą morfologiczną oraz nad bibliografią. Prof. D o b r o w o l s k a omawia braki metodyczne prac. Prof. S t. L e s z c z y c k i, zabierając ponownie głos, stwierdza, że zasadniczym zadaniem geografii ekonomicznej jest śledzenie nie tylko form, lecz procesów produkcji. Należy skupić wysiłki na kilku kluczowych tematach. Należy stanąć zdecydowanie na bazie metodologii marksistowskiej, zarzucić eklektyzm i próby kompromisu z metodami geografii burżuazyjnej. Stan geografii nie jest dobry mimo szeregu drobniejszych osiągnięć. Na dalszych konferencjach należy dyskusje zwięźlić problemowo, a równocześnie je pogłębić. Musimy wysunąć główne problemy którymi mamy się zajmować, problemy związane z życiem. Prof. C z y ż e w s k i wysuwa projekt wspólnego opracowania geografii fizycznej Polski. Prof. M a l i c k i stwierdza, że celem głównym powinno być zbadanie środowiska geograficznego Polski. Należy ustalić zagadnienia naczelne — wspólne dla wszystkich ośrodków, jak np. mapa morfologiczna, mapa użytkowania ziemi. I przed klimatologami można postawić zagadnienie wspólne, jak np. zagadnienie stepowienia klimatu Polski. Możliwości pracy badawczej poszczególnych ośrodków zależą w dużej mierze od środków finansowych. Pozorne nieskoordynowanie prac w ośrodkach, wynika stąd, że zakłady częściowo kończą tematy dawniej rozpoczęte, a równocześnie przechodzą na tematykę nową.

Konferencję zamknął prof. Galon zapowiadając, że dalsza dyskusja będzie już prowadzona w węższych ramach na tematy specjalne.

SPRAWY POLSKIEGO TOWARZYSTWA GEOGRAFICZNEGO

Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Geograficznego za rok 1951

I. W ramach Polskiego Towarzystwa Geograficznego w okresie sprawozdawczym pracowały następujące jednostki organizacyjne:

1. Zarząd Główny i Prezydium
2. Wydział Spraw Naukowych łącznie z Podsekcją Geografii I-szego Kongresu Nauki Polskiej i Komisjami
3. Wydział Spraw Geografii Szkolnej
4. Wydział Popularyzacji
5. Oddziały terenowe w: Częstochowie, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu
6. Koła przy Oddziałach: Katowickim — w Rybniku, Gdańskim — w Olsztynie Warszawskim — w Giżycku i Białymstoku, Toruńskim — w Bydgoszczy
7. Delegatury Oddziału Krakowskiego: w Wadowicach, Rabce, Zakopanem Krośnie, Jarosławiu.
8. Centralna Biblioteka Geograficzna przy Zarządzie Głównym
9. Stacje Badawcze: w Giżycku, na Hali Gąsienicowej, w Międzyzdrojach, w Wojcieszowie.
10. Sekretariat Zarządu Głównego i Sekretariat Podsekcji Geografii I-szego Kongresu Nauki Polskiej

II. W okresie sprawozdawczym odbyło się 5 posiedzeń *P r e z y d i u m* *Z a r z ą d u* *G ł ó w n e g o*, na których omawiano przede wszystkim sprawy dotyczące realizacji poszczególnych punktów planu pracy Towarzystwa w zakresie: a) prowadzonych badań terenowych, b) inwestycji i zakupu pomocy naukowych, c) działalności Komisji Naukowych (Mapy Morfologicznej, Mapy Hydrograficznej, Mapy Użycia Ziemi, Atlasu Powszechnego, Polskich Nazw Geograficznych) i Komisji specjalnych (Wydawniczej, Bibliograficznej, Importowej), d) działalności Stacji Naukowych i ich potrzeb, e) spraw organizacyjnych.

Ponadto odbywały się posiedzenia ścisłego Prezydium w zależności od potrzeb i spraw terminowych, a w szczególności w sprawach gospodarki finansowej.

III. *W y d z i a ł* *S p r a w* *N a u k o w y c h* współpracował ściśle z Podsekcją Geografii I-szego Kongresu Nauki Polskiej i Sekcją Nauk o Ziemi. Członkowie Zarządu Głównego i Wydziału Spraw Naukowych brali czynny udział w I Kongresie Nauki Polskiej w Warszawie w dniach od 30.VI—2.VII.1951.

Prace kongresowe przygotowywane były na konferencjach poszczególnych Komisji, które odbyły łącznie 12 posiedzeń (klimatologiczna — 3, hydrograficzna — 2, morfologiczna — 2, kartograficzna — 1, erozji gleb — 1, geografii miast — 1, użycia ziemi — 1, monografii gospodarczych — 1).

Tematy przygotowane i uchwalone w postaci tez na I.K.N.P. zostały zaakcepto-

wane przez Podsekcję Geografii, na ich podstawie został opracowany referat przez prof. St. Leszczyckiego na Plenum Kongresu.

W okresie pokongresowym Komisje te dalej pracowały nad realizacją uchwałobnego planu.

W wykonaniu zadań terenowych brało udział ok. 200 pracowników naukowych samodzielnych i pomocniczych oraz starszych studentów geografii.

Niezależnie od nich pracowały Komisje Specjalne. Komisja Nazw Geograficznych wydała Biuletyn Geograficzny Nr 1; Komisja Importowa załatwiła 1946 wniosków, z których zrealizowano 470 pozycji.

IV. Wydział Spraw Geografii Szkolnej kontynuował współpracę z Ministerstwem Oświaty w wydawaniu czasopisma „Geografia w Szkole” i w opracowaniu programów szkolnych; poza tym zorganizował kurs-wycieczkę dla nauczycieli geografii w okresie wakacyjnym.

V. Wydział Popularyzacji ograniczył swą działalność do odczytów i wieczorów filmowych, organizowanych przez Oddziały.

VI. Działalność Oddziałów: ilustruje tabela zorganizowanych odczytów, posiedzeń: naukowych, dydaktycznych i popularnych, kursów, wycieczek i konferencji:

Oddziały	Odczyty			Kursy	Wycieczki	Konf. nauk.	Suma
	naukowe	dydakt.	popul.				
Częstochowski	—	7	—	—	3	—	10
Gdański	10	—	—	—	2	—	12
Katowicki	6	—	2	—	3	—	11
Krakowski	2	—	14	1	—	—	17
Lubelski	11	—	—	—	—	—	11
Łódzki	2	2	1	1	2	—	8
Poznański	6	—	—	—	—	—	6
Szczeciński	3	—	—	—	1	—	4
Toruński	13	1	7	—	—	—	21
Warszawski	14	—	9	—	—	—	23
Wrocławski	10	—	—	—	3	2	15
Suma	77	10	33	2	14	2	138

W porównaniu z rokiem ubiegłym powyższa tabela wykazuje wzrost ilości odczytów naukowych, dydaktycznych i popularnych z 109 na 129. Dla uzupełnienia tabeli trzeba podać, że między Oddziałami Lubelskim, Warszawskim i Toruńskim nastąpiła wymiana tematów i prelegentów, np. przedstawiciele Oddziału Łódzkiego, wygłosili 2 referaty w Lublinie, 3 we Wrocławiu i 1 w Warszawie.

Tematyka odczytów była bardzo różnorodna, przy czym najwięcej (35) tematów dotyczyło geografii regionalnej Polski, 15 — geomorfologii i geologii, 15 — klimatologii i hydrografii, 6 — metodologii. Frekwencja na odczytach wynosiła od kilkunastu do kilkudziesięciu osób na naukowych (przeciętnie 35), na popularnych zaś powyżej, 150 osób. Odczyty popularne w Oddziałach Krakowskim i Warszawskim były z reguły ilustrowane filmami. Oba te Oddziały oraz Oddział Toruński prowadziły systematyczną akcję popularno-odczytową. W 6-ciu Oddziałach w Miesiącu Przyjaźni

W Polsko-Radzieckiej zorganizowano odczyty poświęcone zagadnieniom geograficznym Związku Radzieckiego.

W akcji odczytowej poważny udział brali pomocniczy pracownicy naukowcy zwłaszcza w dziedzinie popularyzacji wiedzy geograficznej.

Nowością w stosunku do ubiegłego okresu sprawozdawczego były 2 konferencje naukowe, zorganizowane przez Oddział Wrocławski, poświęcone zagadnieniom peryglacialnym w Polsce oraz wynikom badań nad czwartorzędem w Polsce.

W porównaniu z rokiem 1950 wzrosła też ilość wycieczek zorganizowanych przez Oddziały: Częstochowski — (w Góry Kaczawskie, do PGR w Matusach, do Korwinowa), Katowicki — (w Góry Kaczawskie), Łódzki — (w okolice m. Łodzi i na Pojezierze Mazurskie — Wzgórza Dylewskie), Szczeciński — (do Ziemi Lubuskiej), Wrocławski — (do Trzebnicy, Strzelina i w okolice Groszowic).

W roku sprawozdawczym zorganizowano 2 kursy: Oddział Łódzki — Kurs kartografii dla nauczycieli geografii — 10 godz., Oddział Krakowski — Kurs śniegowy w Tatrach — 10-dniowy.

Prace naukowe koncentrowały się głównie w uczelnianych ośrodkach geograficznych.

Oddział Katowicki podjął prace samodzielne, a mianowicie:

1. Ukończono monografię powiatu opolskiego, jako pracę zespołową.
2. Opracowano 12 tematów związanych z aktualnymi zagadnieniami Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, w tym 3 tematy na zlecenie Komisji dla sporządzania planu zagospodarowania przestrzennego, 4 tematy związane z zagadnieniami ruchów ludnościowych na Górnym Śląsku i w powiecie opolskim, oraz 5 innych tematów.

Ilość członków w Oddziałach na dzień 1 stycznia 1952 roku ilustruje następująca tabela:

O d d z i a ł y	Ilość członków w roku	
	1950	1951
Częstochowski	104	60
Gdański	61	77
Katowicki	179	128
Krakowski	379	230
Lubelski	82	87
Łódzki	130	90
Poznański	198	199
Szczeciński	62	26
Toruński	44	101
Warszawski	313	346
Wrocławski	117	143
	1665	1487

Spadek liczby członków jest objawem niewątpliwie niekorzystnym. Dotyczy on jednak tylko osób mało interesujących się zagadnieniami geografii.

Centralna Biblioteka Geograficzna przy Zarządzie Głównym w lokalu Instytutu Geograficznego U. W., po przeprowadzonej selekcji, na dzień 15 marca 1952 r. wykazała:

1. książek	— 3.294 tomy
2. czasopism	— 3.646 tomów (602 czas.)
3. wydawnictw seryjnych	— 1.500 tomów
	<hr/>
razem	8.090 pozycji

Dotychczas zainwentaryzowano wszystkie czasopisma i 1.194 tomy książek. Prace inwentaryzacyjne i katalogowanie są prowadzone bez przerwy. Biblioteka prowadzi wymianę z 242 instytucjami i towarzystwami. Biblioteka otrzymuje w drodze wymiany 198 czasopism, w tym 162 obcojęzyczne, 36 krajowych oraz 79 wydawnictw seryjnych (58 zagranicznych i 21 krajowych), łącznie 277 pozycji. Ponadto Biblioteka prenumeruje 42 czasopisma zagraniczne. Stan biblioteki w stosunku do roku ubiegłego wykazał wzrost o 489 tomów książek i o 894 tomów czasopism, łącznie 1.383 tomy, w tym z zakupu — 1.106 pozycji. Zakres wymiany w porównaniu z rokiem 1950 wzrósł o 93 pozycje. Poważny wzrost biblioteki jest wynikiem żywej działalności Komisji Importowej i skarbnika Towarzystwa mgr. B. Winida.

K o m i s j a W y d a w n i c z a wydała w okresie sprawozdawczym następujące publikacje:

„Słownik Nazw Geograficznych Polski Zachodniej i Północnej“ 2 tomy, w opracowaniu prof. dr S. Rosponda

„Informator Geograficzny — Polska cz. I Fizjografia“ w opracowaniu dr R. Fle-szarowej

„Przegląd Geograficzny“ t. XXII

„Poznaj Świat“ — zaległy rocznik — 1950

„Biuletyn Radzieckiej Literatury Geograficznej“ z. 5—10

Tom I. „Orbis Polonicus“ J. S. Bandtke — „Wiadomości o języku polskim w Śląsku“ (1821) (wspólnie z Wrocławskim Towarzystwem Naukowym).

Ponadto zawarto umowę z Wrocławskim Towarzystwem Naukowym na wspólne wydawnictwa:

„Orbis Polonicus“.

„Monumenta Poloniae Geographica“.

S t a c j e N a u k o w e. Najważniejszą zmianą było przeniesienie stacji z Giżycka do Mikołajek, gdzie na podstawie umowy uzyskano pomieszczenie dla Stacji w budynku Stacji Biologicznej Instytutu im. M. Nenckiego.

W roku sprawozdawczym nastąpiła częściowa likwidacja bazy w Śnieżnych Kotłach.

W dalszym ciągu działały stacje: na Hali Gąsienicowej, w Międzyzdrojach i w Wojcieszowie. Stacje te prowadziły obserwacje meteorologiczno-klimatyczne oraz służyły jako bazy dla badań terenowych. W sezonie letnim były wykorzystane w pełni. Stacje są pod opieką poszczególnych Oddziałów (z wyjątkiem Międzyzdrojów).

Sekretariat Zarządu Głównego obsługiwał równocześnie w okresie sprawozdawczym Sekcję Nauk o Ziemi i Podsekcję Geografii I.K.N.P. Przez dziennik korespondencyjny przeszło 1610 pism, w tym 26 okólników. Sekretariat był czynny codziennie od godz. 9 do 16.

Działalność Towarzystwa ilustruje ponadto zestawienie jego dochodów i rozchodów. (patrz str. 62)

M. I. Mileska

P R O T O K Ó Ł

Posiedzenia Plenarnego Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Geograficznego, odbytego dnia 23 marca 1952 r. pod przewodnictwem prof. dr St. Leszczyckiego z następującym porządkiem dziennym:

1. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa za rok 1951,
2. Dyskusja nad sprawozdaniem,
3. Plan pracy i preliminarz budżetowy na rok 1952,
4. Uzupełnienie składu Zarządu Głównego,
5. Wolne wnioski.

Po zagajeniu posiedzenia przez Przewodniczącego sekretarz Zarządu Głównego mgr M. I. M i l e s k a odczytała protokół z poprzedniego posiedzenia. Protokół bez poprawek przyjęto. Sprawozdanie finansowe złożył skarbnik Z. Gł. mgr B. W i n i d. (por. prot. Walnego Zgromadzenia).

Sprawozdanie z działalności Wydziału Spraw Naukowych uzupełnił prof. dr M. K l i m a s z e w s k i: Praca Wydziału w okresie sprawozdawczym była związana z przygotowaniem materiałów i tez, oraz opracowaniem referatu na I-szy Kongres Nauki Polskiej. Wydział pracował w Komisjach Kongresowych, które na swych posiedzeniach ustaliły zakres i metody pracy dla poszczególnych grup zagadnień. Przeprowadzono konsultacje i wizytacje Zakładów i Instytutów Geograficznych, opracowano 3 referaty pomocnicze, przygotowując materiał do referatu Podsekcji Geografii. Po I Kongresie Nauki Polskiej, przystąpiono do realizacji zaplanowanych badań, przy czym okres letni wykorzystano przede wszystkim dla badań terenowych, przeznaczając okres zimowy na opracowywanie wyników tych badań.

W dyskusji nad sprawozdaniami wzięli udział prof. prof.: J. C z y ż e w s k i, J. D y l i k, R. G a l o n, J. K o n d r a c k i, B. O l s z e w i c z, S. P i e t k i e w i c z, J. S t a s z e w s k i, A. Z i e r h o f f e r, mgr J. B r i n k e n.

W czasie dyskusji poruszono kilka tematów, a w szczególności:

1. podkreślono rozszerzenie zakresu pracy mimo ograniczonych podstaw finansowych i zmniejszenia obrotów Towarzystwa. W ostatnim roku położono nacisk na badania terenowe oraz na rozbudowę Centralnej Biblioteki Geograficznej. Gospodarka finansowa jest prawidłowa, wydatki administracyjne Towarzystwa nie przekraczają 14% ogólnych sum budżetowych,

2. wskazano na konieczność rozszerzenia akcji odczytowej, a zwłaszcza popularno-naukowej celem uaktywnienia członków i przeprowadzenia szerszej ich rekrutacji, na ściślejsze nawiązanie współpracy w tym zakresie między Oddziałami oraz na ściślejszą współpracę Oddziałów z Ośrodkami Dydaktycznymi Geografii i Geologii Ministerstwa Oświaty,

3. podkreślono potrzebę szerszego publikowania wyników prac zarówno zespołowych jak i indywidualnych,

4. zaapelowano o zorganizowanie otrzymywania wydawnictw przez członków za przykładem innych towarzystw naukowych, przy czym odpłatność za nie mieściłaby się w składce członkowskiej,

5. podniesiono konieczność rewizji organizacji kolportażu wydawnictw, w szczególności w Oddziałach ze względu na fakt, że kolportaż wszystkich Oddziałów stanowi 1/5 w stosunku do kolportażu prowadzonego przez Zarząd Główny.

W odpowiedzi prof. L e s z c z y c k i potwierdził słuszność poruszonych tematów, ale równocześnie zwrócił uwagę na zasadniczą zmianę, jakiej należy się spo-

dziewać w związku z organizacją przewidywanej placówki geograficznej w Polskiej Akademii Nauk, co musi wpłynąć na dotychczasowe stosunki organizacyjne oraz planowane prace badawcze.

Następnie prof. Leszczycki przedstawił plan działalności Towarzystwa na rok 1952/53, kładąc szczególny nacisk na plan badań naukowych oraz plan wydawniczy łącznie ze środkami finansowymi przewidzianymi na ich realizację. (Por. prot. Walnego Zgromadzenia).

W związku z rozbudową akcji wydawniczej uzupełniono skład Komisji Wydawniczej, który po kooptacji przedstawia się następująco: przewodniczący — prof. Leszczycki, sekretarz — dr Kostrowicki, członkowie — profesorowie: J. Barbag, J. Czekalski, J. Czyżewski, J. Dylik, M. Fleszar, R. Galon, R. Gumiński, M. Klimaszewski, J. Kondracki, W. Krygowski, A. Malioki, B. Olszewicz, S. Pietkiewicz, E. Romer, S. Z. Różycki, F. Uhorczaak, J. Wąsowicz, A. Zierhoffer, T. Żebrowski.

Komisja Nazw Geograficznych opracowała nazwy jednostek politycznych; do końca roku 1952 przewiduje się opracowanie ok. 6.000 nazw geograficznych. Skład tej Komisji jest następujący: przewodniczący — prof. S. Leszczycki, sekretarz — mgr L. Ratajski, członkowie — profesorowie: J. Kondracki, B. Olszewicz, S. Pietkiewicz, J. Szaflarski, F. Uhorczaak, W. Taszycki, J. Wąsowicz. Ponadto w skład Komisji wchodzi przedstawiciele instytucji współpracujących: M. Janiszewski, mjr F. Osowski, inż. E. Piątkowski.

Komisja Mapy Użycia Ziemi, która rozpoczęła swą pracę już w ubiegłym okresie sprawozdawczym i opracowała mapę użycia ziemi regionu lubelskiego, została rozszerzona i obecnie jej skład jest następujący: przewodniczący — prof. F. Uhorczaak, członkowie — profesorowie: S. Berezowski, J. Czekalski, M. Kiełczewska-Zaleska, J. Wąsowicz, dr K. Bromek, dr J. Kobendzina.

Na posiedzeniu Zarządu Głównego w dniu 23.III.52 powołano trzy nowe Komisje:

1. Komisję Bibliograficzną w składzie następującym: przewodniczący — prof. B. Olszewicz, sekretarz — mgr B. Winid, członkowie — profesorowie: J. Jurczyński, St. Leszczycki, W. Okołowicz, F. Uhorczaak, dr B. Świderski, dr J. Flis, dr J. Kobendzina, dr J. Kostrowicki,

2. Komisję Peryglacyjną w składzie następującym: przewodniczący — prof. J. Dylik, członkowie — profesorowie: A. Jahn, M. Klimaszewski, S. Z. Różycki, z prawem kooptacji dalszych członków, oraz

3. Komisję Stacji Badawczych w składzie: przewodniczący — prof. St. Leszczycki, sekretarz — mgr M. I. Mileśka, członkowie — profesorowie: J. Dylik, J. Kondracki, W. Milata.

Do zorganizowania i opracowania kursu dla nauczycieli powołano Komisję w składzie: profesorowie J. Barbag, A. Chałubińska, M. Czekalska, J. Czekalski, M. Klimaszewski, W. Okołowicz.

Zarząd Główny na akcję wycieczkową postanowił przyznać subwencję w wysokości 20.000 zł.

Współpraca P.T.G. z Komisją Geograficzną Rady Głównej M.S.W. na odcinku programów uniwersyteckich studiów geograficznych przyniosła opracowanie siatek godzin oraz programów szczegółowych dla poszczególnych lat studiów. Przewidziana jest dalsza współpraca w tym zakresie.

Ustalono podział terenu Polski między Oddziały dla większej koncentracji badań na określonych terenach oraz uniknięcia dublowania prac. Proponowany podział przedstawia się następująco:

Oddział	Teren wyłącznej pracy województwo:	Teren współpracy województwo:	Oddział współpracujący:
Krakowski	krakowskie	katowickie kieleckie rzeszowskie	Wrocławski Lubelski Warszawski Łódzki Lubelski
Lubelski	lubelskie	kieleckie rzeszowskie	Łódzki Krakowski Warszawski Krakowski
Łódzki	łódzkie	kieleckie	Krakowski Lubelski Warszawski
Poznański	poznańskie szczecińskie	zielonogórskie	Wrocławski
Toruński	bydgoskie gdańskie koszalińskie	olsztyńskie	Warszawski
Warszawski	białostockie warszawskie	kieleckie olsztyńskie	Krakowski Lubelski Łódzki Toruński
Wrocławski	opolskie wrocławskie	katowickie zielonogórskie	Krakowski Poznański

W dyskusji nad planem pracy na rok 1952/53 zabrali głos profesorowie: J. C z y ż e w s k i, J. D y l i k, J. C z e k a l s k i, R. G a l o n, M. K l i m a s z e w s k i, J. K o n d r a c k i, A. M a l i c k i, W. O k o ł o w i c z, B. O l s z e w i c z, S. P i e t k i e w i c z, F. U h o r c z a k, A. Z i e r h o f f e r.

W związku z rozbudową działalności Towarzystwa postanowiono rozszerzyć listę Członków Zarządu Głównego. Skład Zarządu Głównego po uzupełnieniu przedstawia się następująco:

Przewodniczący Z. G. — prof. dr St. Leszczycki

I Wiceprzewodniczący — prof. dr J. Czyżewski, prof. dr A. Zierhoff

II Wiceprzewodniczący i Przew. WSN. — prof. dr M. Klimaszewski

III Wiceprzewodniczący i Przew. Wydz. Geogr. Szkolnej — prof. J. Barbag

IV Wiceprzew. i Przew. Wydz. Wypraw Badawczych — prof. dr S. Różycki

V Wiceprzew. i Przew. Wydziału Popularyzacji — dr S. Jarosz

Sekretarz Generalny — mgr M. I. Mileska

Sekretarz dla spraw wydawnictw — dr J. Kostrowicki

Skarbnik — mgr B. Winid

Z-ca skarbnika — M. Gutowska

Członkowie Zarządu Głównego — prof. dr E. Romer, prof. dr J. Czekalski, prof. dr W. Okołowicz, prof. dr B. Olszewicz, prof. dr A. Malicki, prof. dr J. Kondracki, prof. dr F. Uhorczak, prof. dr T. Żebrowski, prof. dr M. Fleszar

Członkowie Prezydium W.S.N. — prof. dr R. Galon i prof. dr S. Pietkiewicz

Członkowie Prezydium Wydziału Geografii Szkolnej — prof. G. Wuttke, dr M. Czekańska i mgr W. Richling-Kondracka

Członkowie Prezydium Wydziału Wypraw Badawczych — prof. dr J. Dylak i prof. dr A. Kosiba

Członkowie Prezydium Wydziału Popularyzacji — prof. dr S. Berezowski i L. Kubiatiowicz

Członkami Zarządu Głównego są Przewodniczący Oddziałów:

Częstochowa — mgr J. Mikucińska

Gdańsk — prof. dr J. Staszewski

Katowice — mgr W. Kaczorowski

Kraków — prof. dr W. Milata

Szczecin — prof. dr J. Mikołajski

Komisja Rewizyjna — prof. dr J. Loth, prof. dr M. Kiełczewska-Zaleska, prof. M. Janiszewski.

Postanowiono również przeprowadzić akcję przyjęcia nowych członków do Wydziału Spraw Naukowych.

Na posiedzeniu obecnych było 27 osób.

prot. mgr M. I. Mileska

Sekretarz Generalny:

(—) (mgr M. I. Mileska)

Przewodniczący:

(—) (Prof. dr St. Leszczycki)

P R O T O K Ó Ł

Walnego Zgromadzenia Polskiego Towarzystwa Geograficznego odbytego w dniu 23 marca 1952 r. w lokalu Instytutu Geograficznego UW — Krakowskie Przedmieście 30 o godzinie 18.00, pod przewodnictwem prof. dr St. Leszczyckiego z następującym porządkiem dziennym:

- I. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa za r. 1951
- II. Dyskusja nad sprawozdaniem
- III. Sprawozdanie i wniosek Komisji Rewizyjnej
- IV. Plan pracy i preliminarz budżetowy na rok 1952

V. Uzupelnienie składu Zarządu Głównego

VI. Wolne wnioski

VII. Odczyt prof. J. Barbaga „Wrażenia z pobytu w Chińskiej Republice Ludowej“.

Walne Zgromadzenie otworzył Przewodniczący Towarzystwa prof. dr S. Leszczycki o godz. 18-tej. W zagajeniu uczcił pamięć zmarłego prof. Pawła Ordyńskiego, długoletniego członka Zarządu Głównego PTG i Przewodniczącego Oddziału Warszawskiego PTG. Następnie powołał się na rozesłany uprzednio porządek dzienny, który Walne Zgromadzenie przyjęło bez zmian. Na podstawie podpisanej listy obecności uprawnionych do udziału w Walnym Zgromadzeniu stwierdził prawomocność Zgromadzenia. Na uprawnionych do głosu 61 delegatów Oddziałów było obecnych 59 oraz 20 członków Zarządu Głównego i 6 gości. Następnie Przewodniczący wygłosił następujące zagajenie.

I. „1. Plan badań naukowych w 1951 r. był realizowany na ogół w sposób prawidłowy, o czym świadczy wydatkowanie kwoty 145 tys. zł przy zapreliminowaniu na ten cel 165 tys. zł. Realizowany on był głównie przez Oddziały PTG w oparciu o uniwersyteckie zakłady geograficzne. Wielką pomocą dla prawidłowego ustalenia planu pracy były obrady I Kongresu Nauki Polskiej, na których zostały wysunięte najważniejsze zadania geografii w Polsce. Uchwały I Kongresu stanowią do dziś dnia podstawę dla dalszego planowania badań. W czasie prac przygotowawczych do I Kongresu, w ramach Podsekcji Geografii wyłoniono 9 komisji, które szczegółowo opracowały poszczególne grupy zagadnień badawczych.

W drugiej połowie ubiegłego roku Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego przeprowadziło ankietę na temat badań poszczególnych zakładów. Dnia 10.XI.51 Rada Główna powołała zespół złożony z profesorów: Leszczyckiego, Klimaszewskiego, Wąsowicza, Żebrowskiego, Dylika i Kostrowickiego, który dnia 22 lutego 1952 r. dokonał oceny nadesłanych tematów. Okazało się, że w dalszym ciągu zbyt duży odsetek stanowią tematy o charakterze przyczynkarskim, negliżujące uchwały I Kongresu Nauki i pomijające aktualne potrzeby życiowe, dlatego szereg tematów zostało przez Komisję zdyskwalifikowanych.

Trzecim elementem pozwalającym na zorientowanie się w prowadzonych pracach było rozpatrzenie podań zakładów o subwencje na badania w 1952 r. Wśród nich również szereg tematów zostało odrzuconych. Z tego wynika, że jesteśmy dopiero w początkowej fazie planowania badań geograficznych w skali krajowej, dlatego aby ten etap przejść, postanowiono odbyć dwudniową konferencję, przy czym pierwszy dzień poświęcony zostanie sprawozdaniom z wykonywanych prac w latach 1950 i 1951, drugi zaś ustaleniu planu badań na rok 1952. W ten sposób powoli zbliżymy się do coraz lepszego i dokładniejszego planu badań geograficznych w Polsce.

2. Rozbudowa Stacji Badawczych PTG poszła po linii ustalonej w czasie obrad Kongresu Nauki. Utrzymanie stacji kosztowało PTG w 1951 r. ponad 55 tys. zł. Do zasadniczych zmian należy przeniesienie stacji naukowej z Giżycka do Mikołajek, połączenie stacji PTG ze Stacją Hydrobiologiczną Instytutu Biologicznego im. M. Nenckiego. Korzystną stroną przeniesienia stacji jest zmiana jej miejsca położenia — obecnie stacja położona jest bezpośrednio nad jeziorem. Zespoleńie wysiłków dla utrzymania stacji, jej wyposażenia technicznego i personalnego jest również korzy-

stne, stacja bowiem jest bardziej wszechstronnie wykorzystywana naukowo. Z szalasu w Śnieżnych Kotłach przeniesiono cenniejsze sprzęty do innych stacji. W Wojcieszowie urządzono dobrze wyposażoną stację mikroklimatyczną wspólnie z Łódzkim Tow. Naukowym oraz PIHM.

3. Centralna Biblioteka PTG została uruchomiona w Instytucie Geograficznym U. W. Wszystkie czasopisma, mapy ścienne i atlasy zostały już całkowicie uporządkowane. Biblioteka wraz z lektoriami jest dostępna codziennie przez 12 godzin dla członków na podstawie legitymacji.

4. Polskie Towarzystwo Geograficzne wzięło czynny udział w I Kongresie Nauki Polskiej. Zostało zaproszonych 18 geografów. Oficjalnie PTG reprezentował wiceprezes Zarządu Głównego prof. dr A. Z i e r h o f f e r. Wydział Spraw Naukowych stanowił trzon prac Podsekcji Geografii. Przewodniczył jej przew. Wydziału prof. dr M. K l i m a s z e w s k i, zastępował go mgr J. Z a r e m b a. Referat podsekcyjny napisał prof. dr St. L e s z c z y c k i. W skład Podsekcji wchodził ponadto profesorowie: B a r b a g, C z e k a l s k i, D y l i k, F l e s z a r, O l s z e w i c z, R ó ż y c k i, R z ę d o w s k i, W ą s o w i c z, Ż e b r o w s k i i mjr O s o w s k i. Referat Podsekcji Geografii z uwzględnieniem dyskusji ukaże się w Przeglądzie Geograficznym T. XXIII.

5. Rewizja programów studiów 3-letnich była przeprowadzana kilkakrotnie; wprowadzono zmiany w programach szczegółowych; dla większości przedmiotów istnieją już programy szczegółowe. Dwudniowa konferencja PTG urządzona wspólnie z Komisją Programową Rady Głównej ustaliła 6 specjalizacji geograficznych, a mianowicie w zakresie: kartografii, geografii fizycznej, geomorfologii, hydrografii-klimatologii, geografii ekonomicznej, oraz geografii regionalnej Polski. W wyniku ustalenia drugiego stopnia poważne zmiany zaszły w programach pierwszego stopnia, przy czym w programach tych starano się wyzyskać doświadczenia własne. wzory radzieckie oraz uwzględnić postulaty wysuwane przez instytucje zatrudniające geografów.

6. Program wydawniczy został zrealizowany tylko częściowo. W 1951 r. wydano „Przegląd Geograficzny“, tom XXII o objętości 336 str., poświęcony pamięci trzech profesorów: L e n c e w i c z a, P a w ł o w s k i e g o i S m o l e ń s k i e g o, którzy zginęli w czasie wojny. W ten sposób dopiero teraz został zrealizowany postulat wysunięty na Zjeździe w Poznaniu w 1948 r. Do tomu tego został dołączony dodatek obcojęzyczny rosyjsko-angielski obejmujący 102 strony.

„Poznaj Świat“ ukazał się w ub. roku jako III tom — za rok 1950 w objętości 126 stron. Zapadła uchwała, aby zawiesić na pewien czas wydawanie tego czasopisma, aż do czasu zapewnienia mu odpowiedniej bazy wydawniczej w Warszawie.

Ukazał się również IV tom „Geografii w Szkole“ za rok 1951, o objętości 320 stron. W ubiegłym roku było to jedyne w Polsce czasopismo geograficzne ukazujące się regularnie.

W 1951 r. wyszło podstawowe 2-tomowe dzieło „Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej“, zapoczątkowane jeszcze przez prof. S. S r o k o w s k i e g o, a opracowane przez prof. S. R o s p o n d a, które obejmuje około 30.000 nazw na Ziemiach Odzyskanych. Objętość słownika wynosi 794 stron.

W ub. roku wydano również „Informator geograficzny o Polsce“ opracowany przez R. F l e s z a r o w ą o objętości 48 stron w nakładzie 12.000 egzemplarzy.

W 1951 r. ukazało się 6 zeszytów „Przeglądu Radzieckiej Literatury Geograficznej“ o objętości 203 stron, w nakładzie ok. 300 egzemplarzy zeszyt.

Przygotowano do druku „Przegląd Geograficzny“ tom XXIII, zawarto umowę z PWN w sprawie wydawania „Przeglądu“ jako kwartalnika, uruchomiono własną powielarnię, w związku z czym w 1952 r. ukazały się już dwa nowe zeszyty „Przeglądu Radzieckiej Literatury Geograficznej“ oraz dwa zeszyty „Biuletynu Geograficznego PTG“. Podpisano umowę z Wrocławskim Tow. Nauk. celem wspólnego wydawania dwóch serii wydawnictw geograficznych: „Orbis Polonicus“ oraz „Monumenta Poloniae Geographica“. Pierwszy tom „Orbis Polonicus“ już wyszedł.

Uporządkowano kolportaż i sprzedaż wydawnictw PTG. W Instytucie Geograficznym U. W. urządzono stały kiosk sprzedaży wydawnictw dla członków. W efekcie tej akcji Zarząd Główny otrzymał ze sprzedaży wydawnictw ok. 92 tys. zł., a 6 Oddziałów — kwotę 25 tys. zł., czyli razem 117 tys. złotych.

Nie wydano „Czasopisma Geograficznego“, „Mapy użycia ziemi województwa lubelskiego“, „Bibliografii geograficznej“ oraz „Słownictwa Geograficznego.“

Mimo to objętość wydawnictw w r. 1951, wynosząca 1929 stron, jest dowodem, że sprawy wydawnicze ruszyły z miejsca.

7. Rozpoczęto opracowanie nowej „dydaktyki geografii“. Praca koncentruje się w Ośrodku Studiów Pedagogicznych Ministerstwa Oświaty przy współudziale dydaktycznego ośrodka geograficznego w Warszawie oraz pracowni Dydaktyki Geografii Instytutu Geograficznego U. W.

8. Nie urządzono sesji poświęconej dorobkowi geograficznemu Wacława Nałkowskiego, ze względu na niewykończenie jeszcze gmachu Instytutu Geograficznego U. W.; postanowiono sesję tę przenieść na jesień 1952 r.

9. Wycieczek geograficznych urządzono 14. Wycieczki te zorganizowały Oddziały: w Częstochowie, Katowicach, Wrocławiu (po 3) w Gdańsku i Łodzi (po 2) oraz w Szczecinie -- 1. Nie jest to zbyt wiele, należy stwierdzić, że ten odcinek jest u nas jeszcze mocno zaniedbany.

10. Nie urządzono również w 1951 r. zapowiadanych 3 kursów doszkolających. Częściowo ich realizację przewiduje się w 1952 r. Kurs z geografii ekonomicznej do pewnego stopnia zastąpiła konferencja w Łodzi w dn. 2.II.1952 oraz wakacyjny kurs dla ekonomistów w Cieplicach.

Kurs w sprawie metod opracowania mapy morfologicznej i hydrograficznej zostanie zastąpiony przez poświęconą tej sprawie konferencję PTG w Krakowie.

11. Dalszy rozwój akcji odczytowej, a zwłaszcza popularyzacyjnej nie dał należytych wyników. Liczba odczytów wprawdzie nieco wzrosła (ze 109 na 120), lecz stan ten nie może być uznany za zadowalający. Jedynie w Warszawie i w Krakowie Oddziały zdołały zorganizować filmowe wieczorki, które cieszą się wielką frekwencją. Film jest nowoczesnym środkiem propagandowym i w tym kierunku powinna pójść akcja odczytowa.

12. Komisja Nazw Geograficznych została powołana w ubiegłym roku. Komisja ta posiada już pewien dorobek w postaci ustalenia kilkuset nazw jednostek polityczno-administracyjnych, które zostały opublikowane w „Biuletynie Geograficznym“ PTG nr. 1. Komisja ustaliła również kilka tysięcy nazw dla „Atlasu Powszechnego“ wydawanego przez G.U.P.K.

13. Nie został zrealizowany kurs dla nauczycieli na Śląsku dla doszkolenia ich do pracy naukowej, nie odbyła się publiczna dyskusja na temat „Geografii w szkole“, nie rozpisano konkursu na najlepszy zeszyt geograficzny w klasie V i VI, jak również nie urządzono wzorowej wycieczki dla praktycznego zaznajomienia uczestników z właściwą „metodyką wycieczek szkolnych“.

D o c h o d y :

za rok

1.	Stan początkowy kasu	11,871,50
2.	Sumy przejściowe 1950	84,087,96
3.	Subwencja Min. Szk. Wyższego	509,875,00
4.	Regradacja salda bankowego z ref. walutowej	8,215,88
5.	Sprzedaż Przeglądu Geograficznego	4,988,27
6.	„ Słownika Nazw Geograf.	86,843,25
7.	Składki członkowskie	3,466,80
8.	Stacje naukowe	1,610,00
9.	R ó ż n e	1,038,93
10.	Prace zlecone	20,440,40
11.	Zwroty za zakupione książki dla Oddziałów	5,596,41
12.	Podatek od uposażenia	5,203,41
13.	S. F. O.	296,41
14.	Pożyczka Rozwoju Sił Narodowych	980,54
15.	Fundusz tablicowy ku czci Lencewicza	300,00
<u>R a z e m:</u>		
		744,814,76

SEKRETARZ

(—) Mgr M. I. Mileska

1.	Sumy przechodnie z 1950 r.		1,079,61
2.	Przegląd Geograficzny t. XXII		24,114,01
3.	Słownik Nazw Geograf.		101,830,61
4.	Przegląd Radzieckiej literatury Geograficznej		15,550,00
5.	Informator Geograficzny		5,266,15
6.	Klimaty Kuli Ziemskiej		4,165,00
7.	Zakup książek i atlasów		70,038,98
8.	„ pomocy naukowych		41,427,34
9.	Stacje Naukowe		55,864,08
	a. Międzyzdroje	18,558,24	
	b. Wojcieszów	11,878,98	
	c. H. Gąsienicowa	21,960,00	
	d. Giżycko	3,084,57	
	e. Snieżne Kotły	382,29	
10.	Badania naukowe		8,042,56
11.	Płace: a) Zarząd Gł.	63,444,61	
	b) Oddziały	17,520,00	80,964,61
12.	Wydatki biurowe		21,017,02
13.	Koszta podróży i zjazdy		3,819,75
14.	Prace zlecone		18,510,40
15.	Zakup książek dla Oddziałów		6,562,84
16.	Podatek od uposażeń		5,203,41
17.	S. F. O		296,41
18.	Pożyczka Rozwoju Sił Narodowych		980,54
19.	Dłużnicy — Z. G. U. Ł.		937,36
20.	Sumy nierozliczone		118,206,62
	a) redakcje wydawnictw	50,000 —	
	b) Oddziały i Wydziały	65,700 —	
	c) Stacje Naukowe	2,506,62	
21.	Saldo		160 937,46
	a) kasa	12,23	
	b) banki	160,925,23	
	R a z e m		744,814,76

Z A Z A R Z A D G Ł Ó W N Y

SKARBNIK

(—) Mgr Bogodar Winid

PRZEWODNICZĄCY

(—) Prof. dr St. Leszczycki

Takie są najważniejsze pozycje naszej zeszłorocznej pracy. Takie też są blaski i cienie naszej pracy w ubiegłym roku.“

Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Wydziałów Komisji Oddziałów złożyła mgr M. I. Mileska — sekretarz Z. Gł., a sprawozdanie finansowe przedstawił mgr B. Winid — skarbnik Z. Gł.

II. W dyskusji nad sprawozdaniami zabrali głos: dr Wł. G o r c z y ń s k i, prof. dr J. L o t h, prof. dr J. S t a s z e w s k i, dr M. W a l i g ó r s k a i mgr W. K o n d r a c k a. W dyskusji wysunięto przede wszystkim zagadnienia organizacyjne, a mianowicie:

a) spadek ilości członków w Oddziałach uzasadniono powołaniem nowych Kół i Oddziałów, skutkiem czego część członków odpłynęła do nowych jednostek organizacyjnych. Reaktywizacja Koła w Olsztynie nastąpiła dopiero w połowie roku sprawozdawczego.

b) Sekcje Dydaktyczne w Oddziałach nie były dostatecznie czynne, ze względu na przeciążenie pracą członków — nauczycieli geografii.

c) Kierownik Centralnego Ośrodka Dydaktycznego Geografii i Geologii M. O. mgr W. K o n d r a c k a zwróciła się do Zarządu Głównego z prośbą o Biuletyny PTG dla Ośrodków.

d) Prof. dr Wł. G o r c z y ń s k i zaapelował o wykorzystanie termometru elektrycznego skonstruowanego w Toruniu dla szybkich terenowych pomiarów temperatury powietrza i wody.

III. Po dyskusji Przewodniczący Komisji Rewizyjnej prof. dr J. L o t h odczytał następujący protokół:

„Komisja Rewizyjna Polskiego Towarzystwa Geograficznego w składzie: Przewodniczący ob. Jerzy Loth oraz członkowie: ob. ob. Maria Kiełczewska-Zalewska i Michał Janiszewski, odbyła w dniu 21 marca 1952 roku w lokalu Instytutu Geograficznego U. W., Krakowskie Przedmieście 30, zebranie, na którym zbadała zapisy *w „Dzienniku Głównym“ za rok 1951 oraz kwitariusze. Komisja stwierdziła zgodność zapisów z dowodami oraz sprawozdania kasowego Zarządu Głównego PTG z Księgą Główną“.

Salda obrotów bankowe i kasowe podane są w sprawozdaniu finansowym Zarządu. Komisja Rewizyjna wnosi, aby Walne Zgromadzenie PTG udzieliło Zarządowi Głównemu absolutorium za rok 1951 i wyraziło mu podziękowanie za jego działalność.

Warszawa, dnia 21 marca 1952 roku — podpisani: J. Loth, M. Kiełczewska-Zalewska, Michał Janiszewski.“

Wniosek Komisji Rewizyjnej o udzielenie absolutorium Zarządowi Głównemu za działalność w r. 1951, Walne Zgromadzenie uchwaliło przez aklamację.

IV. Plan pracy i preliminarz budżetowy przedstawił prof. dr St. Leszczycki. W planie pracy pierwsze miejsce zajmują badania naukowe, z których część stanowi kontynuację prac podjętych w latach ubiegłych. Następujące tematy zostały podjęte lub będą rozpoczęte przez Wydział Spraw Naukowych i jego sekcje w Oddziałach:

1) Mapa morfologiczna w ośrodkach: Krakowskim, Lubelskim, Łódzkim, Poznańskim, Toruńskim, Warszawskim i Wrocławskim.

2) Mapa hydrograficzna w ośrodkach: Krakowskim, Łódzkim, Poznańskim, Toruńskim, Warszawskim i Wrocławskim,

3) Mapa użycia ziemi w ośrodkach: Lubelskim, Łódzkim, Poznańskim, Toruńskim i Warszawskim.

4) Badania limnologiczne w ośrodkach: Lubelskim, Łódzkim, Poznańskim, Toruńskim.

5) Atlasy regionalne w ośrodku Lubelskim.

6) Monografie miast w ośrodkach: Toruńskim i Wrocławskim.

7) Morfologia peryglacjaalna w ośrodku Łódzkim.

8) Badania hydrograficzne w ośrodku Warszawskim.

9) Badania klimatyczne w ośrodku Toruńskim

10) Badania nad osadnictwem wiejskim w ośrodku Warszawskim.

11) Historia geografii w ośrodku Warszawskim i Wrocławskim.

12) Opracowania bibliograficzne w ośrodkach: Toruńskim i Warszawskim.

13) Słownictwo geograficzne w ośrodku Warszawskim.

14) Polskie nazwy geograficzne w ośrodku Warszawskim.

15) Badania geograficzno-historyczne w ośrodkach: Toruńskim i Warszawskim.

16) Badania nad środowiskiem geograficznym i jego zmianami w ośrodku Warszawskim.

Na opracowanie powyższych tematów przewidziano w budżecie sumę 397.860 zł.

Plan wydawnictw geograficznych na rok 1952 przedstawia się następująco:

1. Przegląd Geograficzny tom XXII z lata 1950/51.

2. Przegląd Geograficzny tom XXIV wydawany będzie przez PWN za rok 1952 jako kwartalnik.

3. Czasopismo Geograficzne tom XXI za lata 1950/51.

4. Geografia w Szkole tom V za rok 1952 (Wydawnictwo Min. Oświaty przy współudziale PTG).

5. Przegląd Radzieckiej Literatury Geograficznej — 6 zeszytów od nr 11 do nr 16.

6. Biuletyn Geograficzny PTG — 6 zeszytów od nr 1 — 6, w tym katalog jezior polskich, słownictwo geograficzne, polskie nazwy geograficzne itp.

7. Rozpoczęcie serii z historii geografii wspólnie z Wrocławskim Towarzystwem Naukowym: I. Orbis Polonicus i II. Monumenta Poloniae Geographica.

8. Wydanie Atlasu klimatycznego dla ćwiczeń klimatologicznych w szkole. Ponadto w planie zostały przewidziane:

1. Opracowanie planu skryptów i podręczników geograficznych dla 3-letniego studium geograficznego przy współudziale z Komisją Geograficzną Państwowego Wydawnictwa Naukowego.

2. Opracowanie i ustalenie przez Komisję Nazw Geograficznych ok. 6.000 ważniejszych nazw: miast, jednostek administracyjno-politycznych, fizjograficznych itp. oraz ustalenie kilku tysięcy nazw polskich dla Atlasu Powszechnego GUPK.

3. Zreorganizowane Komisji Bibliograficznej PTG oraz powierzenie jej prowadzenia polskiej bibliografii geograficznej. Opracowanie centralnego katalogu czasopism geograficznych.

4. Powołanie do życia stałej Komisji dla opracowania mapy użycia ziemi w skali 1 : 300.000. Wydanie pierwszej mapy województwa lubelskiego.

5. Współudział przy redagowaniu „Atlasu Polski“ oraz „Atlasu Powszechnego“ wydawanych przez GUPK.

6. Urządzenie sesji naukowej dla przedyskutowania dorobku geograficznego

Wacława Nałkowskiego. Sesja powinna odbyć się w jesieni 1952 r. w Instytucie Geograficznym U. W. z chwilą całkowitego ukończenia robót budowlanych.

7. Urządzenie konferencji naukowej w sprawie ogólnopolskiego planu badań geograficznych w dniach 26 i 27 kwietnia 1952 r. w Lublinie

8. Urządzenie konferencji naukowej w sprawie mapy morfologicznej i hydrograficznej w dniach 10 i 11 maja 1952 r. w Krakowie oraz powołanie stałej Komisji PTG do opracowania obu wymienionych map.

9. Urządzenie konferencji naukowej wspólnie z historykami na temat zadań z zakresu badań geografii historycznej.

10. Współpraca z Komisją Studiów Uniwersyteckich Rady Głównej przy ustaleniu planu studiów geograficznych I i II stopnia.

11. Rozbudowa stacji badawczych PTG wg wytycznych ustalonych na I Kongresie Nauki Polskiej w 1951 r.

12. Dalsze uporządkowanie Centralnej Biblioteki PTG w Warszawie, a w szczególności opracowanie katalogów dla map, czasopism i wydawnictw seryjnych. Utrzymanie istniejącej wymiany z wydawnictwami zagranicznymi i krajowymi.

13. Zorganizowanie pracowni mikrofilmowej PTG.

14. Urządzenie kursu dla nauczycieli celem podniesienia ich kwalifikacji do samodzielnej pracy naukowej na prowincji.

15. Urządzenie kilku wycieczek-kursów geograficznych dla nauczycieli przez poszczególne Oddziały PTG.

16. Wzmoczenie przez Oddziały PTG akcji odczytowej, a zwłaszcza akcji odczytów popularno-naukowych ilustrowanych filmami.

17. Opracowanie centralnego katalogu filmów geograficznych.

W związku z powyższym planem należy powołać nowe Komisje i zreorganizować powstałe. Przedstawiony plan pracy jest wynikiem istotnych potrzeb w zakresie geografii oraz wypełnieniem dotkliwych braków dla realizacji zadań dydaktycznych.

Ponadto prof. Leszczycki podkreślił konieczność opracowania planu badań dla Stacji Naukowych, które włączone do stałej sieci PIHM spełniają swe zadanie jednostronnie i nie wyczerpują swoich możliwości badawczych.

Uzupełnieniem planu działalności Towarzystwa jest preliminarz budżetowy na rok 1952, który wyraża się sumą odpowiadającą 67% w stosunku do sum wydanych w roku 1951.

Ze względu na poważne inwestycje dokonane w latach ubiegłych, sumy preliminowane, jakkolwiek mniejsze, to jednak w pełni zabezpieczają realizację planu na rok 1952.

Plan pracy i preliminarz budżetowy zostały przez Walne Zgromadzenie uchwalone jednomyślnie.

V. Również jednomyślnie zostało zatwierdzone uzupełnienie składu Zarządu Głównego proponowane przez Prezydium. (patrz str. 58).

VI. W wolnych wnioskach zabrał głos prof. dr T. Z e b r o w s k i i nawiązując do złożonych sprawozdań i planu pracy stwierdził, że na podstawie dokonanego przeglądu działalności Towarzystwa i jego jednostek organizacyjnych, Polskie Towarzystwo Geograficzne bierze coraz żywszy udział w pracy związanej z potrzebami gospodarki państwowej, a podejmowane tematy mają coraz poważniejszą wartość realną. Warunkiem jednak realizacji planowanej pracy naukowej

jest utrzymanie pokoju na świecie. W związku z tym przedstawił Walnemu Zgromadzeniu następującą rezolucję:

„Geografowie polscy, zrzeszeni w Polskim Towarzystwie Geograficznym, po dokonaniu przeglądu swego dorobku w ostatnich latach i po wytyczeniu planu pracy na najbliższą przyszłość, stwierdzają z wdzięcznością pomoc, jaką Państwo Ludowe udzieliło im w rozwijaniu reprezentowanej przez nich gałęzi wiedzy i witają gwarancje dla dalszego rozkwitu nauki polskiej, zawarte w Projekcie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i w planach gospodarczych.

Geografowie polscy, zrzeszeni w Polskim Towarzystwie Geograficznym, są w pełni świadomi tego, że realizacja ich zamierzeń naukowych jest nierozzerwalnie związana z dalszym wzrostem siły gospodarczej i politycznej Narodu Polskiego, walczącego wraz ze Związkiem Radzieckim i innymi postępowymi krajami o utrzymanie pokoju na świecie i zniesienie wyzysku człowieka przez człowieka.

Geografowie polscy, obejmujący w swej pracy naukowej i dydaktycznej szerokie horyzonty świata, widzą swych sprzymierzeńców we wszystkich ludziach, którzy w chwili obecnej w różnych krajach kuli ziemskiej walczą o pokój, o wyzwolenie narodów z jarzma ucisku imperialistycznego, o budowę sprawiedliwego ustroju społecznego i planowe wykorzystanie bogactw przyrody dla podniesienia materialnego i kulturalnego dobrobytu jak najszerzych mas ludności.

Geografowie polscy, w zrozumieniu dobrze pojętego obowiązku obywatelskiego uważają, że w swej pracy naukowej i dydaktycznej powinni dołożyć wszelkich starań, by dopomagać do rozwoju świadomości politycznej Narodu Polskiego przez wyjaśnianie zadań, jakie sobie stawia Ludowe Państwo Polskie w dziedzinie polityki wewnętrznej i zagranicznej oraz przez ujawnianie zbrodni dokonywanych przez obóz imperialistyczny dążący do rozpętania światowej pożogi wojennej.

W związku z powyższym Walne Zgromadzenie PTG w dniu 23 marca 1952 r. w Warszawie:

1. potępia z oburzeniem zastosowanie zdobyczy nauki dla celów przygotowania i prowadzenia wojny napastniczej a w szczególności wojny atomowej i bakteriologicznej.

2. zwraca się z apelem do wszystkich postępowych geografów w innych krajach o podjęcie lub kontynuowanie zdecydowanej walki w obronie pokoju i przeciwko uciskowi narodów pozostających jeszcze w jarzmie systemów kolonialnych

Walne Zgromadzenie PTG wzywa wszystkich pracowników na polu geografii w Polsce, by w obliczu sytuacji międzynarodowej i zadań stojących przed Narodem Polskim silniej jeszcze związali się z postępową myślą naukową, zwłaszcza przez pogłębienie swej znajomości leninowsko-stalinowskiej teorii imperializmu i ruchów narodowo-wyzwoleńczych i aby teorią tą kierowali się w oświeceniu bieżących wydarzeń na arenie świata. W szczególności by wykazywali czujność na przenikanie pseudonaukowych teorii geopolitycznych i neomaltuzjańskich, przy pomocy których obóz imperialistyczny próbuje uzasadnić swe zbrodnie przeciw ludzkości. W związku z tym Walne Zgromadzenie PTG uważa, że dorobek naukowy i dydaktyczny geografii radzieckiej powinien być w jak najszerzym zakresie przyswojony przez geografów polskich“.

Rezolucja przedstawiona przez prof. Zebrowskiego została przez Walne Zgromadzenie przyjęta przez aklamację.

W nawiązaniu do przemówienia prof. Zebrowskiego zabrał głos ob. T. M. Milewski w sprawie powołania ośrodka badań nad wyżywieniem i wciągnięcia do tych badań postępowych geografów za granicą.

Mgr J. B r i n k e n wysunął dwa dezyderaty:

1. Zobowiązanie Oddziałów do prowadzenia akcji popularyzacyjnej wiedzy geograficznej.

2. Zbadanie przez Zarząd Główny możliwości wkalkulowania w składkę członkowską kosztów wydawnictw Towarzystwa tak, aby członkowie mogli je otrzymywać bezpłatnie, co niewątpliwie przyczyni się do głębszego związania członków z pracą Oddziału.

Prof. Leszczycki uznał powyższe dezyderaty za słuszne i nadające się do rozpatrzenia przez Zarząd Główny.

Po zamknięciu Walnego Zgromadzenia prof. B a r b a g wygłosił bardzo interesujący odczyt na temat Chińskiej Republiki Ludowej oparty na wrażeniach z 6-tygodniowego pobytu. Referat był ilustrowany kolorowym filmem produkcji chińskiej.

Walne Zgromadzenie zakończono po odczycie o godzinie 21,30.

Sekretarz:

(—) mgr M. I. Mileska

Przewodniczący:

(—) (Prof. dr St. Leszczycki)

SPIS TREŚCI

SPRAWOZDANIA

- Kondracki Jerzy* — Przedmiot i zadania geografii fizycznej w świetle dyskusji
na łamach „Izwiestij Wsiesojuznogo Geograficzeskogo Obszczestwa” 3
- Batowski Henryk* — Podział administracyjno-terytorialny ZSRR 25

KRONIKA

- Konferencja w sprawie studiów geograficznych II stopnia (Warszawa) 43
- Konferencja w sprawie planu prac badawczych w zakresie geografii (Lublin) 45

SPRAWY POLSKIEGO TOWARZYSTWA GEOGRAFICZNEGO

- Sprawozdanie Zarządu Głównego PTG za rok 1951 51

SPIS ARTYKUŁÓW I NOTATEK
ZAMIESZCZONYCH W XXIV TOMIE „PRZEGLĄDU GEOGRAFICZNEGO”
(wg autorów)

ARTYKUŁY

- Gumiński R.* — Materiały do poznania genezy i struktury klimatu Polski (fakty i problemy) III.3.
— Материалы для ознакомления с генезисом и структурой климата Польши III.25.
— Origin and structure of Poland's climate (research materials facts and problems) III.25
- Kostrowicki J.* — O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast I—II.7
— О градообразующих функциях и функциональных типах городов I—II.51
— Basic Functions of Towns I—II.55
- Okołowicz W.* — Klimatologia jako nauka i jej stosunek do meteorologii i geografii fizycznej III.28
— Климатология как наука и ее отношение к метеорологии и физической географии III.46
— Climatology as a science and its relation to meteorology and physical geography III.47

NOTATKI

- Domosławska M. D.* — Zadania fizjografii urbanistycznej I-II-84
— Задачи физико-географических исследований по строительству городов I-II-87
— The scope of urban Physiography I-II-88
- Kondracki J.* — Obserwacje nad termiką jeziora Niegocin na stacji naukowej Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Giżycku (1949 — 1951) III-49
— Наблюдения научной станции Польского Географического Общества в Гижицке над термикой озера Негоцин (1949 — 1951) III-69
— Observations of thermal conditions of the lake Niegocin III-70
- Litterer M.* — Rozwój sieci osiedli miejskich na terenie województwa wrocławskiego w XIX i XX wieku I-II-65
— Развитие сети городских селений на территории вrocławского воеводства в XIX и XX веках I-II-70
— Development of urban settlements mesh in Wrocław voyevodship in 19th and 20th centuries. I-II-80
- Werner-Więckowska H.* — Zjawiska sufozyjne w okolicach Nidzicy III-73
Суффозия в окрестностях Нидицы. III-75
— Suffosion phenomena in the environs of Nidzica III-76

SPRAWOZDANIA

- Batowski H.* — Podział administracyjno-terytorialny ZSRR IV-25
Berezowski St. — Przebudowa podziału administracyjnego państw Demokracji Ludowej I-II-90
Kondracki J. — Przedmiot i zadania geografii fizycznej w świetle dyskusji na łamach „Izwestij Wsiesojuznogo Geograficznego Obszczestwa” IV-3

RECENZJE

- Berezowski St.* — J. G. Sauszkin — Moskwa I-II-109
E. W. — W. T. Zajczikow — Koreja I-II-110
Kaczorowska Z. — Czubukow A. — Kompleksnaja klimatologia III-77
Kukliński A. — Crawford Knox — Coal, Oil and Water as Fuels I-II-111
Leszczycki St. — K. Dziewoński — Zagadnienia lokalizacji produkcji I-II-107

KRONIKA

- + Paweł Ordyński (St. Pietkiewicz) I-II-116
Komisja Nazw Geograficznych PTG — (*L. R.*) III-91
Konferencja W. S. N. w Łodzi — (*J. S. K.*) I-II-116
Konferencja w sprawie planu prac badawczych w zakresie geografii (Lublin) — (*jsk*) IV-45
Konferencja w sprawie studiów geograficznych II stopnia (Warszawa) — (*jsk*) IV-43
Konferencja Wydziału Spraw Naukowych PTG w sprawie mapy morfologicznej i mapy hydrograficznej Polski (Kraków, 10—11.V.1952) — (*J. K.*) III-87
Posiedzenie Komisji dla Mapy Morfologicznej i Mapy Hydrograficznej polski (Poznań, 4.VI.1952) — (*J. K.*) III-89
Posiedzenie Komisji dla Mapy Morfologicznej i Mapy Hydrograficznej Polski Akademii Nauk — (*t.*) III-81

SPRAWY POLSKIEGO TOWARZYSTWA GEOGRAFICZNEGO

- Sprawozdanie Zarządu Głównego PTG za r. 1950 — (*M. I. Mileśka*) I-II-121
Sprawozdanie Zarządu Głównego PTG za r. 1951 — (*M. I. Mileśka*) IV-51

CENA zł 5.—

<http://rcin.org.pl>